

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 72 Ağustos 2020 & Volume: 13 Issue: 72 August 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SÜNEN-İ EBİ DÂVÛD'UN ŞERH-İ, BEZLÛ'L-MECHÛD Fİ HALLİ SÜNEN-İ EBÛ DÂVÛD'UN YAZARI, KAYNAKLARI VE ŞERH YÖNTEMİ

THE COMMENTARY OF *SUNAN ABÛ DÂWÛD*, THE AUTHOR, SOURCES AND COMMENTARY METHOD OF *BADHL AL-MAJHÛD Fİ HALLI SUNAN ABÛ DÂVÛD*

Aşur AKYOL*

Öz

Sünen-i Ebî Dâvûd tespit edilebildiği kadarıyla hadis kaynakları içerisinde Buhârî ve Müslim'den sonra üzerinde en çok çalışılan ve Şerh yazılan bir eserdir. Sünen-i Ebî Dâvûd'u Şerh etme çalışmaları, hadis tarihinin hemen hemen her döneminde kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Şerh çalışması yapanlardan biri de Halil Ahmed Sehârenpûri'dir (1269-1346/1852-1927). Bu çalışma, İngilizlerin Hindistan'ı işgal ettikleri dönemin sonralarına doğru yetişmiş çok yönlü bir âlim olan ancak özellikle hadis alanında teberruz etmiş Halil Ahmed Sehârenpûri'nin Bezlû'l-mechûd fî Halli Sünen-i Ebû Dâvûd adlı hadis Şerhini konu edinmektedir. Makalede Sehârenpûri'nin kısaca hayatı, Şerhinin yapısal özellikleri, kaynakları ve Şerh yöntemi tahlil edilmiştir. Buna göre Bezlû'l-mechûd fî Halli Sünen-i Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde esas aldığı rivayetlerin anlaşılması için sarf, nahiv, lügat, hadis, fıkıh, usul-i fıkıh, kelam ve tefsir gibi ilimler çerçevesinde kısa ve özlü bilgiler içeren, pedagojik değeri yüksek, işlevsel ve kısmen özgün bir eserdir. Ancak muhtevası, sistematığı, yazılış amacı ve hedef kitlesi göz önüne alındığında, (Koca, 2012, 1) Şerh edebiyatının ilk eseri kabul edilen Hattabî'nin (388/988) Mealimü's-Sünen'le yaklaşık olarak aynı karakterleri kendisinde barındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünen-i Ebî Dâvûd, Bezlû'l-mechûd, Halil Ahmed, Sehârenpûri.

Abstract

As far as it can be determined, Sunan Abû Dâwûd is the most studied and commented work among the sources of Prophetic narration (hadith) after the works of Bukhârî and Muslim. The commentaries on Sunan Abû Dâwûd continued without interruption in almost every period of the hadith history. Khalil Ahmad Sahâranpûri (1269-1346 / 1852-1927) was a versatile scholar who grew up in India at the end of the British occupation period and was prominent, especially in the field of hadith. This study focuses on his hadith commentary, named Badhl al-majhûd fî halli Sunan Abû Dâwûd, his life, and analyzes the structural features, sources and method of his commentary. To explain the narrations that Abû Dâwûd took as a basis in his Sunan, Badhl al-majhûd contains short and concise information regarding sciences, such as Arabic morphology (şarf) and grammar (naħw), lexicography (luĝha), hadith, Islamic jurisprudence (fiqh), Islamic jurisprudential methodology (usûl al-fiqh), Islamic theology (kalâm) and exegesis (tafsîr). It is also a functional and partly original work along with high pedagogical value. However, considering its content, systematization, purpose and target audience, it contains approximately the same characteristics as Khattabî's Maalim al-Sunan, which is reckoned to be the first work of commentary literature.

Keywords: Hadith, Sunan Abû Dâwûd, Badh al-majhûd, Khalil Ahmad, Sahâranpûri.

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-9211-5777
(asur.akyol@ogr.sakarya.edu.tr); (asurakyol2304@hotmail.com)

GİRİŞ

İmam-ı Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî'nin *Sünen'i* rivayet kitaplarının en görkemlilerinden olup ahkâm hadis kaynakları arasında muteber eserlerden biri sayılır. Kütüb-i Sitte kitapları arasında Buhârî ve Müslim'den sonra üçüncü merteye de yer alır. Sünen-i Ebû Dâvûd hadis âlimleri tarafından çokça teveccüh görmüştür. Asırlardır başta Arapça olmak üzere birçok dilde üzerinde pek çok kıymetli şerh ve haşiye yazılmış ve birçok faydalı çalışmalar yapılmıştır. Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin büyük ciltler halinde 14 cilt olarak kaleme aldığı Bezlü'l-mechûd adlı şerhi Arapça matbu şerhlerin en önemlileri arasında yer almaktadır.

Halil Ahmed Sehârenpûrî Hint kıtasındaki büyük hadisçilerden biridir. Reşid Ahmed Gengûhî gibi Hindistan'ın üst düzey âlimlerinden ilim öğrenmiştir. Birçok şehir ve eyalete ilmi yolculuklarda bulunmuş; bu yolculuklarında hem öğrencilik, hem de hocalık yapmıştır. Hicaz'a yaptığı seyahatleri sırasında Mekke ve Medine'de bulunan meşhur âlimlerle tanışmış, onlardan hadis okumuş ve bu hadisleri onlardan rivayet etme icazeti almıştır. Hicaz'a yaptığı son seferinden Medine'de kalıp orada vefat etmiştir.

Halil Ahmed Sehârenpûrî tüm hayatını İslam'a hizmet etme uğruna harcamıştır. İslamî ilimleri, özellikle de Hz. Peygamberin sahih sünnetini ve hadislerini öğrenmek, öğretmek ve anlamak için üstün gayret sarf etmiştir. Sehârenpûrî'nin bu gayretlerinin bir ürünü de Bezlü'l-mechûd adlı şerhidir. O, bu şerhine kendini adanmış, ilmi heyecanını, bilgisini, çalışmalarının sonucunu ve bütün ilmi birikimini ona yansıtmaya çalışmıştır. Sehârenpûrî (1269-1346/1852-1927) kitabını telif etmeye 1335/1917 yılında 64 yaşında iken başlamıştır. 10 sene 5 ayda bitirmiştir. Bazı öğrencileri özellikle de Muhammed Zekeriya Kandehevî (1402/1982) kendisine şerh yazım aşamasında çokça yardım etmiştir. İlmî malzemeyi öğrencileri toplayıp getirirler, hoca onları seçer, seçilen notların şerhin hangi yerine konulacağını onlara söyler, öğrencileri de bunu yaparlardı. Sünen'in yazımında amaçlanan gaye, öğrenmek veya öğretmeye çabalayanlar için ihtiyaç duyacakları her şeyi bulabilecekleri bir eser oluşturabilmektir. Rivayet ve dirayet açısından faydalanılması gereken ve ulaşılabilecek hadis şerhlerini, rical kitaplarını ve muteber ve mutemet mezheplerin fıkıh kitaplarında dağınık halde bulunan bilgileri şerhinde bir araya getirmeye çalışmıştır. Zındık ve ilhâd ehlinin hadise ve dolayısıyla dine karıştırmak istedikleri şüpheleri ayıklama gayreti içerisinde olmuştur. İstifade ettiği bütün eserlerden efradını cami ayyarını mani olacak bir şekilde yararlanmıştır.

Bu araştırma, şerhin yazarını tanıtmak ve onu bazı yönleriyle incelemek için mütevazı bir bilimsel girişimdir. Dolayısıyla bu çalışmada Bezlü'l-mechûd'un müellifi Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin biyografisi, ilmi yönü ve Sünen-i Ebî Dâvûd için yaptığı çabası ve gayreti ele alınacaktır. Çalışma iki bölümden müteşekkil olup ilk bölüm yazarın biyografisinden, ilmi yönlerinden ve bir kısım hadis âlimlerinin ona övgülerinden bahsetmektedir. İkinci bölüm ise bahsi geçen şerhin kaynakları, yazarın Bezlü'l-mechûd'daki serhçiliği ele alınacaktır.

1. Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin Hayatı ve İlmî Kariyerinin Ana Hatları

1.1. Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin Hayatı

1.1.1. İsmi

İsmi Halil Ahmed b. Mecid Ali b. Ahmed Ali b. Kudub Ali b. Gulâm Muhammed el-Ensârî el-Hanefî el-Enbîteví'dir (Hasenî, 1999, VIII, 1222).

1.1.2. Doğumu ve Yetiştirilmesi

1269/1852 yılı safer ayının sonlarına doğru Hindistan'daki Sehârenpûr bölgesinin Nânûte köyüne bağlı Haûleta mahallesinde doğmuştur. Sehârenpûr bölgesinin Enbîte şehrinde dindar bir aile içerisinde büyümüş ve yetişmiştir. Daha çocukken kendini âlimler ve şeyhler arasında bulmuştur. Bu yüzden onların sohbetlerinden çokça istifade etmiştir (Sehârenpûrî, 2006, I, 72).

1.1.3. Nisbesi

Nisbesi Enbîte şehrinde yetiştiği için Enbîteví şeklinde nisbe verilmiştir. Ayrıca Hindistan'ın başkenti Delhi'ye 160 km uzaklıkta Kuzey Hindistan'da bulunan Uttar-pradeş eyaletine bağlı Sehârenpûr ilinden olması nedeniyle Sehârenpûrî nisbesiyle de anılmaktadır (Hasenî, 1999, VIII, 222).

1.1.4. Nesebi Anne-Babası ve Ailesi

Halil Ahmed Kuzey Hindistan'da ilmi ve dini yönü ön planda olarak tanınmış köklü ve saygın bir aileye mensuptur. Babası tarafından soyu Sahabi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye kadar ulaşmaktadır (Hasenî, ts., I, 19; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Ataları arasında büyük âlim ve önemli muhaddisler vardır. Bunlardan

arasında ilimde ve manevi keşiflerde derinliği olan Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî bulunmaktadır. O faziletiyle, ilmiyle, verasıyla, takvasıyla tevhid ve sünnet meşalesini tutuşturan halkalar arasında yer almaktadır. Hafız Zehebî Tezkiretü'l-huffâz adlı kitabında onun fazlını, cüretini ve doğru sözlüğünü en yüksek perdeden onaylamaktadır (Zehebî, 1998, IV, 250). Aynı zamanda Şeyhü'l-İslam olan Ebû İsmail el-Ensârî'nin çocukları/nesli tevhit sancağını yüceltme gayretlerinden ve Allah yolunda cihad yaptıklarından farklı farklı memleketleri yurt edinmişlerdir. Zamanla onun neslinden bir grup Hint yarımadasına intikal etmiştir. Buraya gelenlerin büyük bir kısmı Delhi, Sehârenpûr ve Ūdâh vilayetinin Berâh Benkî bölgesine yerleşmişlerdir (Hasenî, ts., I, 21-24; Nedvî, ts., 29; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî'nin soyundan bir grup Sehârenpûr ve yakın çevresindeki bölgelere yerleşmişlerdir. Bu bölgelerden en önemli arasında Gengûha, Nânûta, Enbîte ve Rampûr vardır (Hasenî, ts., I, 29; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî'nin Gengûha'ya yerleşen sonraki kuşak torunlarından Muhammed Fuḍayl vefat edince eşi, çocuğu Abdurreşid'i alıp Sehârenpûr'a gitmiş ve araya yerleşmiştir. Sehârenpûrî Abdurreşid'in sekiz kuşak sonraki torunudur (Hasenî, ts., I, 30; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Abdurreşid'in dört kuşak sonraki torunu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyundan gelen Şâh Ebû'l-Ma'âlî'nin torunuyla evlenen Şeyh Gulam Muhammed Sehârenpûrî'nin büyük dedelerindedir (Miretî, ts., 29; Hasenî, ts., I, 32; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Sehârenpûrî'nin babası Şâh Mecîd Ali el-Ensârî'dir. Şâh Mecîd Ali saygın ve cömert biri olup sünnete ittibâı tamdı. Sehârenpûrî'nin amcası ise Hindistan'daki dönemin âlimleri arasında yer alan Ensâr Ali'dir (Nedvî, ts., 30; Akyol - ul Haq, 2018, 1108).

Sehârenpûrî'nin annesi dönemdeki kadınlar tarafından dindarlığıyla bilinen, çocuk yetiştirme konusunda ön plana çıkmış, dönemin Hindistan'ının saygın hocalarından biri olan Mevlana Memlûkû'l-Alî'nin (ö. 1267/1851) kızı Mübarekû'n-nisâ Begüm'dür (Nedvî, ts., 31; Kandehevî, 2009, 306; Miretî, ts., 35, 36; Hasenî, ts., I, 71, 72; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Annesinin soyu Hz. Ebu Bekir'e ulaşmaktadır (Hasenî, ts., I, 19; Kandehevî, 2009, 72; Akyol - ul Haq, 2018, 1108).

Sehârenpûrî, 21 yaşındayken Şâh Hasen Askerî'nin torunu Enbiya Begüm ile evlenmiştir (Miretî, ts., 108; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Muhammed İbrahim (Nazirulhak) ve Munirunnisa adlı çocukları bu hanımından dünyaya gelmiştir (Hasenî, ts., I, 95; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). 26 yaşındayken eşi de vefat etmiştir (Miretî, ts., 108; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Oğlu Muhammed İbrahim hafız olmuş ancak meslek olarak ilmi tercih etmeyip Su İşleri Bakanlığında çalışmış daha 40 yaşında Sehârenpûrî hayattayken vefat etmiştir (Hasenî, ts., I, 208, 209; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Sehârenpûrî'nin soyu kızı Munirunnisa'nın Atiyye adındaki kızıyla sürmüştür (Hasenî, ts., I, 325; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Sehârenpûrî ikinci evliliğini Embateli Hacı Nizamuddin'in kızı Munirunnisa Begüm ile yapmış ve hayatının sonuna kadar bu hanımıyla yaşamıştır. Bu hanımı Sehârenpûrî'nin vefatından sonra yaklaşık bir buçuk sene sonra Medine'de vefat etmiş ve Cennetü'l-bakî'de defnedilmiştir (Miretî, ts., 427; Hasenî, ts., I, 326; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Bu eşinden Zübeyde Ümmühani ve Seleme adında üç kızı dünyaya gelmiştir (Miretî, ts., 114; Hasenî, ts., I, 136; Akyol - ul Haq, 2018, 1108). Bu kızlar evlenip çocuk sahibi olmalarına rağmen erken vefat etmişlerdir. Dolayısıyla Sehârenpûrî'nin soyu bu kızları vasıtasıyla devam etmemiştir (Hasenî, ts., I, 325; Akyol - ul Haq, 2018, 1108).

1.1.5. Hastalanması ve Vefatı

Sehârenpûrî, Medine'de ikamet ettiği sırada 27 Ramazan'da felç geçirdi (Hasenî, ts., I, 311-313; Akyol - ul Haq, 2018, 1109). Bir süre sonra hastalığı daha da şiddetli hale geldi. Hatta bazen baygınlıklar da geçilmeye başlamıştı. 22 Ekim 1927/26 Rebî'u'l-âhir 1346 yılında Çarşamba günü ikindiden sonra Medine'de vefat etti. Cenazesi büyük bir topluluk tarafından kılındı. Ehl-i beytin medfûn olduğu yerin önünde Bakî mezarlığına defnedildi (Miretî, ts., 425; Hasenî, ts., I, 315-321; Akyol - ul Haq, 2018, 1109).

1.2. İlmi Kariyerinin Ana Hatları

1.2.1. Eğitimi Hayatı

İlk ilme başlangıcı dayısı Yakup b. Memluk el-Ali es-Siddîkî el-Hanefî en-Nânûtevî (1302/1884) (Hasenî, 1999, VIII, 550), dedesi Memlûk Ali ve şehrin diğer âlimleri vasıtasıyla olmuştur (Miretî, ts., 36). On yaşındayken Arapça öğrenmek için Amcası Ensar Ali ile birlikte Gualiyâr'a gitmiş ancak burada uzun süre kalamadan memleketine dönerek yine oradaki âlimlerden eğitimine devam etmiştir (Miretî, ts., 36-39; Hasenî, ts., I, 74-76; Akyol - ul Haq, 2018, 1109). Bu dönemde Farsçadaki bazı temel eserler, Mizanû'a-sarf (Çiçekler, 2008, XXXV/405-407), Sarf-e mîr (Çelik, 2017, 144), Peñç-Genc (Kanar, 2007, XXXIII/184) ve Bostan kitapları üzerinden eğitimini almıştır. Eğitimine başta dayısı Yakup b. Memluk ve Muhammed Mazhar en-Nânûtevî (1302/1884) olmak üzere ve 1866'da önce Diyûbend'de kurulan Dârü'l-ulûm medresesi sonra da aynı okulun devamı olarak Sehârenpûr'da kurulan Mezâhiru'l-ulûm üniversitesindeki diğer hocaları vasıtasıyla devam etmiştir. 1288/1871 yılında 19 yaşındayken bu okuldan mezun olana kadar büyük

hocalardan şer'î ilimlerin tedrisini tamamlamıştır. Daha sonra Lâhor'a gitmiş, orada Arap edebiyatı ilimlerinin ana kaynaklarını Feyzu'l-Hasen es-Sehârenpûrî'den (1304/1887) okumuştur. 1293 yılında Hicaz'a gitmiş ve orada da bir kısım âlimden hadis okumuş ve hocalarından hadisleri rivayet için icazet yetkisi almıştır (Hasenî, 1999, VIII, 223).

1.2.2. Öğretim Hayatı

Sehârenpûrî eğitimini tamamladıktan sonra Sehârenpûr şehrine bağlı Manglor kasabasında bulunan Medresetü'l-İslamiyye okulunda hocalığa başladı (Miretî, ts., 68; Hasenî, ts., I, 117; Akyol - ul Haq, 2018, 1114). Burada bir süre görev yaptıktan sonra Bopal'a giderek eğitim faaliyetiyle uğraştı. Orada bulunduğu esnada 'Abdulkayyûm el-Bürhânevî'nin hadis ders halkasından istifade etti (Edrevî, 1997; Miretî, ts., 116-117; Hasenî, ts., I, 118-119; Gazalî, 1996, XIV, 24-25). Bir süre sonra Şeyhi Reşid Ahmed Gengûhî'nin isteği doğrultusunda Bülendşehar şehrinin Sikenderâbât kasabasına gitti. Orada Üniversite Camisi civarında bulunan bir okulda bir müddet hocalık yaptı (Miretî, ts., 119-120; Hasenî, ts., I, 131; Akyol - ul Haq, 2018, 1014). Daha sonra Behâvalpûr'a geçti ve burada kaldığı 10 yıl boyunca bazı medreselerde hocalık yaptı. Birçok konuda oradaki ilmi ortamdan da faydalandı. Orada bulunanlar da Sehârenpûrî'den çokça istifade ettiler. Hatta bir kısım öğrenciler ondan yararlanmak için uykularından feragat ederek onun ders halkasına katılma yarışı içine girmişlerdi. Büyük bir seçkin âlimler grubu onun tedrisinden geçti (Miretî, ts., 124-127; Hasenî, ts., I, 143-147; Akyol - ul Haq, 2018, 1114). Bir ara Bireyli şehrinde de yine eğitim öğretim faaliyetinde bulundu. 1308/1891 yılında Diyûbend Dâru'l-ulûm medresesine hoca seçilinceye kadar bu şehirlerde hocalık yaptı ve ders halkaları oluşturdu (Miretî, ts., 155-161; Hasenî, ts., I, 152-155; Akyol - ul Haq, 2018, 1114). Daha sonra Dâru'l-ulûm-i Diyûbend medresesine davet edildi ve orada yaklaşık 6 yıl boyunca hadis hocalığı yaptı (Buhârî, 2006, 36-39). 1314/1897 yılında Sehârenpur'daki Mezâhir-i ulûm üniversitesine asistan hoca olarak geçiş yaptı. Bir süre sonra orada kürsü/eğitim başkanı olarak atandı. Bu görevi otuz yıldan fazla hiç ara vermeden sürdürdü. 1325/1907 yılında üniversiteye rektör olarak atandı. Üniversite için çok çaba sarf etti. Onun döneminde üniversite ileri derece hüsnü kabul gördü. Üniversitenin şöhreti Hint kıtasının dört bir yanına yayıldı. Üniversite dinî ilimlerde ilmin mekânı haline geldi. Üniversitenin öğrencileri genelde ülke dışından ve uzak ülkelerden gelen öğrencilerden oluşmaktaydı. Bu durum Sehârenpûrî'nin üniversiteden ayrılıp bir daha dönmek üzere (1344/1925) yılında Haremeyn'e gidinceye kadar devam etti (Hasenî, 1999, VIII, 224; Miretî, ts., 189-190; Hasenî, ts., I, 158, 173-17; Akyol - ul Haq, 2018, 1114).

1.2.3. Hocaları

Sehârenpûrî yoğun bir hadis eğitimi almıştır. Bu nedenle hadis dersi okuyup da kendilerinden icazet aldığı hocalarının sayısı çoktur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.2.3.1. Yakup b. Memlûk el-Ali es-Sıddîkî en-Nânûtevî (1302/1884)

Sehârenpûrî'nin aynı zamanda dayısı olan Yakup en-Nânûtevî onun terbiyesinde ve eğitiminde en çok katkısı olan hocalarındandır. Hindistan'da döneminin en meşhur âlimlerinden biri olup muhaddis ve fakihtir. Nânûta köyünde doğan Yakup en-Nânûtevî hadis ilmini Abdulğani ed-Dihlevî'den (ö. 1296/1879) okumuş ve ondan hadis senedleri vardır. Çok sayıda seçkin âlimin kendisinde yetişip mezun olduğu Dâru'l-'ulûm'da hocalık yapmaya kendini adanmıştır (Hasenî, 1999, VIII, 1403).

1.2.3.2. Muhammed Mazhar Latif Ali b. Muhammed Hasen en-Nânûtevî (1302/1885)

Hadis ve fıkhıta iz yapmış belirgin âlimler arasında yer alır. Nânûta köyünde doğan Muhammed Mazhar en-Nânûtevî hadis ilmini Muhammed İshak ed-Dihlevî (1262/1845) (Hasenî, 1999, VII; 911) ve Ahmed Ali Sehârenpûrî'den (ö. 1297/1880) okumuştur. Mezâhir-i ulûm Üniversitesi'nde hoca olarak görev yaptığı dönemde Kütüb-i sitte'yi okutmuştur. Kendi eliyle birçok büyük hadis âlimi yetiştirmiştir. Bezlû'l-meçhûd'un mukaddimesinde geçtiği üzere Halil Ahmed Sehârenpûrî, ondan Sünen-i Ebî Dâvûd'u okumuştur (Hasenî, 1999, VIII, 1372; Sehârenpûrî, 2006, I, 152).

1.2.3.3. Reşid Ahmed b. Hidâye Ahmed el-Ensârî er-Rambûrî el-Gengûhî (1323/1905)

Dönemin Hindistan'ında, Müslüman âlimler arasında çok büyük bir şöhrete sahip olan Reşid Ahmed Gengûhî, muhaddis ve fakihtir. Sehârenpûr şehrine bağlı Gengûh kasabasında doğup orada yetişmiştir. Tefsir ve hadis ilimlerinde özellikle de hadiste neredeyse mükemmel seviyi yakalayana kadar Abdulğani ed-Dihlevî (1235-1296) (Hasenî, 1999, VII, 1024) ve Ahmed Saîd ed-Dihlevî'den okumuştur. Sonra Dâru'l-ulûm'da eğitimle meşgul olmuştur. Memleketi Gengûh'ta vefat etmiştir. Rivayet kategorisi kitapları içerisinde sayılabilecek birçok eser vermiştir. Bunlar arasında; Lâmi' u'd-derârî 'alâ câmi'i'l-Buhârî, el-Ĥellû'l-müfhim li-Sahîh-i Müslim, el-Kevkebü'd-dürri 'alâ camii't-Tirmizî, el-Feydû's-semâi 'alâ Sünen-i Nesâi vardır. Sehârenpûrî ondan özellikle hadis konusunda çokça istifade etmiştir. Gengûhî ona hadislerini rivayet konusunda umumi icazet yetkisi vermiştir (Hasenî, 1999, VIII, 1229-1231).

1.2.3.4. Feyzu'l-Hasen b. Ali b. Baḥş b. Ḥudâ Baḥş el-Kureşî es-Sehârenpûrî (1304/1887)

Yaşadığı yıllarda Arap edebiyatında Hindistan'daki yetenekli bilim adamlarından biridir. Sehârenpûr şehrinde doğan Feyzû'l-Hasen hadis ilmini Ahmed Saîd ed-Dihlevî'den okumuştur. Daha sonra Lâhor'daki Doğu Koleji'nde Arap dili bölümünde hoca olarak çalışmıştır. Hindistan'da Arap dilinin öğrenilip yaygınlık kazanmasında büyük çaba harcayan çok sayıda seçkin âlim Doğu Koleji'nden mezun olmuştur. O, Arap dilinde ve edebiyatında tamamen ustalaşmıştı. Hadis ilminde de otorite sayılan âlimler arasındaydı. Müellefatı arasında Ḥâşiyetü 'alâ Mişkâti'l-meşâbiḥ vardır. Sehârenpûrî, Arap edebiyatı ilimlerinin ana kaynaklarını Feyzu'l-Hasen'dan okumuştur. (Hasenî, 1999, VIII, 1328; Merâşlı, 2006, I, 975).

1.2.3.5. Abdulkayyûm el-Burhânevî (1299/1882)

Abdulkayyûm el-Burhânevî 1231/1816 yılında Burhâne'de dünyaya gelmiştir. Hanefi fakihlerinin büyüklerindedir. Sarf ve nahiv ilmine ait muhtasar risaleleri, fıkıh ve ferâiz ilimlerini ve matematik ilmini döneminin büyük âlimlerden okudu. Şeyhi İshak ed-Dihlevî'nin kızıyla evlendi. Hayatı boyunca Kur'an ve hadis tedrisiyle uğraştı. Onun ilminden çok kişi nasiplenmiştir. Doğduğu yer olan Burhâne'de 1299/1882 yılında yetmiş yaşındayken vefat etmiştir. Halil Ahmed Sehârenpûrî'ye 1295/1878 yılında umumi hadis icazeti vermiştir. (Hasenî, 1999, VII, 1028; Sehârenpûrî, 2006, I, 152; Özşenel, 2009, XXXVI, 311).

1.2.3.6. Abdulḡanî b. Ebi Saîd b. es-Safiyî el-U'merî ed-Dihlevî (1296/1879)

Abdulḡanî ed-Dihlevî 1235/1820 yılında Delhi'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Hadis ilminde imam seviyesinde olan Abdulḡanî ed-Dihlevî, tasavvufla hadis ilmini mezceden nadir âlimlerdir. İmam Abdulaḡad es-Serhendî'nin (ö. 1034/1625) zürriyetindedir. Hadis ilmini Muhammed İshak ed-Dihlevî'den (ö. 1262/1846) okumuştur. Ayrıca Hicaz'a gittiğinde Muhaddis Muhammed Âbid es-Sindî'den (ö. 1257/1841) de hadis okumuştur. Hicaz'dan tekrar Hindistan'a dönmüş ve bir süre hadis dersi vermiştir. Ondandır birçok âlim hadis dersi almıştır. Sonra Hindistan'ın İngiliz tarafından işgalinin ardından ailesiyle birlikte Medine'ye göç etmiştir. Ölümüne kadar hadis öğretimine kendini adamıştır. Onun en önemli eseri İncâḡu'l-ḡâce Şerḡ-u Sünen-i İbn Mâce'dir. Halil Ahmed Sehârenpûrî 1293/1876 yılında hac farızasını yerine getirmek için ilk kez gittiği Mekke'de ondan hadis okumuş ve icazet yetkisi almıştır. Bunu Bezlû'l-mechûd için yazdığı mukaddimede ifade etmiştir. (Hasenî, 1999, VII, 1024; Sehârenpûrî, 2006, I, 152).

1.2.3.7. Ahmed Zeynî ed-Deḡlân el-Ḥasenî el-Ḥâşimî (1304/1886)

Ahmed Zeynî ed-Deḡlân 1232/1817 yılında Mekke'de doğmuştur. Muhaddis, fakih ve tarihçi bir âlimdir. Şafii mezhebine mensup olup yaşadığı dönemde Mekke'nin müftüsü idi. Hadis ilmini Mısırlı âlimlerden ve dönemindeki diğer âlimlerden okumuştur. 1304/1886 yılında Medine'de vefat etmiştir. Eserleri arasında; es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-âsâru'l-Muḡammediyye, el-Cedâvilü'l-merḡiyye fi târiḡi'l-İslâm ve el-Fetḡu'l-mübîn fi feḡâilü'l-ḡulefâi'r-râşidîn ve ehli'l-beyti't-tâifin, vardır. Halil Ahmed Sehârenpûrî Mekke'de ondan hadis okumuş ve icazet yetkisi almıştır (Kehhâle, 1993, I, 229; Kettânî, 1982, I, 391, 392; Zirikli, 1997, 129; Aycan, 1993, XLIII, 290).

1.2.3.8. Ahmed Fâiz el-Berzencî el-Medenî (1337/1918)

Muhaddis ve fakih bir âlim olup döneminde Hicaz bölgesinin en önemli âlimleri arasında yer alır. Birçok ilmi kendinde derç etmiştir. Medine'de vefat etmiştir. Sehârenpûrî, 1906'da yaptığı üçüncü hac ziyaretinde Medine'de görüştüğü Şafii müftü Seyyid Ahmed el-Berzencî'den (Özşenel, 2009, XXXVI, 311) mukâtebe yoluyla hadis icazeti almıştır (Kehhâle, 1993, III, 134; Bağdâdî, ts., I, 226; Sehârenpûrî, 2006, I, 152).

1.2.4. Öğrencileri

Sehârenpûrî hadis ilmine öğreticilik yaparak, kitap yazarak, inceleme ve araştırma yaparak çok büyük katkılar vermiştir. Bu süreçte kendisinin birçok öğrencisi olmuştur. Allah ondan birçok kişiyi faydalandırmıştır. Dini ilimlerin neşri, bölgesindeki sapık itikadî inanışların tashihi, nefislerin terbiyesi, dine davet ve mevcut inanç yapısının yeniden gözden geçirilmesi konusunda azami derecede çaba sarf eden birçok elit âlim onun tezgâhından geçmiştir. Ayrıca, onda yetişen âlimlerin bir kısmının hadis öğretme ve yazma hizmetinde ona belirgin bir katkısı olmuştur. İşte onun ön plana çıkan öğrencilerinden bazıları şunlardır:

1.2.4.1. Muhammed Yahya Kandehlevî (1334/1916)

Muhammed Yahya 1287/1870 yılında Hindistan'ın kuzeyinde yer alan Muzafferneḡar bölgesinin Kandehle şehrinde doğdu. Muhaddis ve fakih bir âlimdir. Reşid Ahmed Gengūhî'den Kütüb-i sitte'yi okudu. Halil Ahmed'ten hadis kitaplarından bazılarını okudu. Mezâhiru'l-'ulûm medresesinde hadis hocası olarak uzun süre görev yaptı. Kardeşi bütün dünyaya yayılmış tebliḡ cemaatinin kurucusu Muhammed İlyas b. İsmail el-Kandehlevî ed-Dihlevî'dir (1303-1363/1943). Eserleri arasında şunlar vardır: Oḡlu Zekeriya Kandehlevî, babası Muhammed Yahya Kandehlevî'nin hocası Reşid Ahmed Gengūhî'nin hadis derslerinde

iki yıl boyunca tuttuğu notları bir araya toplamış (Özşenel, 2001, XXVI, 298) ve bu notlardan Sünen-i Tirmizî'ye ait olan takrirleri üzerine kendi hâşiye ve ta'liklerini de ekleyerek dört cilt halinde Karaçi'de neşrettiği el-Kevkebü'd-dürri 'alâ Câmi'i't-Tirmizî, yine hocası Gengûhî'den Şahîh-i Buḥârî'yi okurken aldığı takrirleri oğlu Zekeriya Kandehevî Lâmi' u'd-derârî 'alâ Câmi'i'l-Buḥârî ismiyle on cilt olarak yayımlamıştır. (Hasenî, ts., II, 583; Nedvî, 2012, 33-39).

1.2.4.2. Muhammed İlyas b. İsmail el-Kandehevî ed-Dihlevî (1363/1943)

Kendi döneminde Allah'ın dinine insanları davet edenlerin en önde gelenlerinden olup bu konuda kitleleri harekete geçirmiş bir âlimdir. Bopal'da doğmuştur. Ailesi Muzaffernagar'a bağlı Kandehele kasabasındandır. Dini terbiyesini doğduğu yerde edinerek yetişti. Kardeşi Şeyh Muhammed Yahya'dan İslami ilimlerin temelini ve Arap dili edebiyatı ilkelerini aldı. Reşid Ahmed Gengûhî'den hadis okudu. Ardından Diyûbend medresesine giderek orada Mahmûd Hasen ed-Diyûbendî'den (ö. 1339) Buḥârî ve Tirmizî'yi okudu. Halîl Ahmed'ten hadise dair diğer kitapları okudu. Eğitiminden sonra yaklaşık sekiz yıl Mezâhiru'l-'ulûm medresesinde hadis hocası olarak görev yaptı. Daha sonra oradan ayrılarak bütün dünyaya yayılmış Davet ve Tebliğ Cemaatini kurdu. Delhî'de vefat etti. el-Ebvâbu'l-munteḥibe min mişkâti'l-meşâbih adlı eser ona nispet edilmektedir (Buḥârî, 2006, 113-117; Nedvî, 1990, 15; Birişık, 2001, XXIV/294, 295).

1.2.4.3. Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî (1352/1933)

Muhaddis müctehid ve fakih bir âlimdir. Keşmir'de doğmuştur. Şer'i ilimlere dair eğitimini Diyûbend'deki Dârü'l-'ulûm'da almıştır. Mahmûd Hasan Diyûbendî, ve Halîl Ahmed Sehârenpûrî'den temel hadis kitaplarını okudu. Ayrıca Reşid Ahmed Gengûhî'den hadis senedi dersini okudu. İlk hocalığa Delhî'deki Medrese-i Abdürreb'da başladı. Bu arada Medrese-i Emîniyye medresesini kurdu. (Daudi-Birişık, 2002, XXV/327) Hocasının yönlendirmesi üzerine Diyûbend Dârü'l-'ulûm medresesinde hocalığa başladı. Burada Baş Müderrislik ve Şeyhü'l-hadîslik makamına kadar yükseldi. Ancak bir kısım sıkıntılar nedeniyle 1927 yılı sonunda medresedeki görevinden ayrıldı. Sûret şehrine bağlı Dâbil kasabasında Câmia-i İslâmiyye medresesinde hocalığa devam etti. En önemli eserleri: Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhî'l-Buḥârî, el-'Arfü's-şezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî, Müşkilâtü'l-Ḳur'ân ve et-Taşriḥ bimâ tevâtere fî nüzûlî'l-Mesîḥ'dir (Hakkânî, 2006, 52; Buḥârî, 2004, 59-65; Daudi-Birişık, 2002, XXV/327-329).

1.2.4.4. Zekeriya b. Muhammed Yahya el-Kandehevî es-Sehârenpûrî (1402/1982)

Zekeriya el-Kandehevî 1315/1893 yılında Kandehele'de doğmuştur. O mükemmel bir muhaddis, üretken bir yazar ve Şeyhu'l-hadis olarak tanınmaktadır. Mezâhiru'l-'ulûm medresesinde meşhur hocalardan okuyarak oradan mezun oldu. Bu hocalarından biri de yıllarca kendisine muhtaç olan ve hadis konusunda kendisinden çokça istifade ettiği Halîl Ahmed Sehârenpûrî'dir. Daha sonra Şeyh Zekeriya aynı okula hoca olarak atandı ve yaklaşık otuz yıl burada hizmet etti. Hindistan'ın çok sayıda âlimi onun tezgâhından geçerek mezun olmuştur. Yüz kırkı aşkın eseri vardır. Bunlardan en meşhurları hadis üzerine olan Evcezü'l-meşâlik ilâ Muvatta'î Mâlik ve Lâmiu'd-derârî'dir (Hasenî, ts., II, 603-612; Nedvî, ts., 25; Özşenel, 2001, XXIV/298, 299).

Bunlar dışında Kamuruddin Sehârenpûrî (Hasenî, ts., II, 579-582), Âşık İlâhî el-Mîretî (ö. 1360/1941), Feyzü'l-Hesen Gengûhî (Hasenî, ts., II, 594), Hüseyin Ahmed Diyûbendî el-Medenî (ö. 1377/1957) (Mireti, ts., 161-163; Hasenî, ts., I, 158-160; Görgün, 2003, XXVIII/295-296), Muhammed Hüseyin el-Habeşî (Mireti, ts., 429), Cemil Ahmed Tehânevî (ö. 1415/1994) (Buḥârî, 2006, 145-150) ve Zafer Ahmed Osmanî (ö. 1394/1974) (Mireti, ts., 429; Sifil, 2013, XXXIV/67-68) gibi bir çok öğrencisi olmuştur (Akyol - ul Haq, 2018, 1111).

1.2.5. Eserleri

1.2.5.1. Berâhîn-i kâti'a alâ Zalâmi'l-Envârî's-sâti'e

Abdüssemî Râmpûrî'nin Envâr-ı Sâti'a adlı eserine reddiyedir. Sehârenpûrî bu kitabında bidat ve hurafelere karşı ehl-i sünnet inancını ön plana çıkarmakta ve Vehhabî inancına cevaplar vermektedir. 1304/1886 kaleme almıştır (Hasenî, ts., II, 547-552).

1.2.5.2. Hidâyâtü'r-reşid ilâ İfhâmî'l-enid

Sehârenpûrî'nin İmamiyye Şia'sına reddiye niteliğinde 1304/1887 yılında yazdığı bir eserdir (Hasenî, ts., II, 552-556).

1.2.5.3. Midrakatü'l-kerâme 'alâ Mirâti'l-imâme

Sehârenpûrî tarafından Rafızilere reddiye olarak kaleme alınmıştır. 1420 yılında ilk baskısı yapılmıştır (Hasenî, ts., II, 556-55; Sehârenpûrî, 2006, I, 79-80).

1.2.5.4. İtmâmu'n-ni'am 'alâ Tebvîbî'l-hikem

Sehârenpûrî'nin bu kitabı Tebvîbî'l-hikem adlı Urduca kitabın Arapça tercümesidir. 1331 yılında ikinci baskısı yapılmıştır (Hasenî, ts., II, 558-560; Sehârenpûrî, 2006, I, 80).

1.2.5.5. el-Muhenned ale'l-mufenned

Bu kitabın maruf ismi et-Tasdîkât li def'î't-telbîsât'tır. Medine'deki âlimlerin Diyûbend âlimlerinin yolu ve meşrebi hakkındaki sorularına cevap niteliğinde bir kitaptır. Yazıldığı yıl olan 1325/1907 yılında ilk baskısı yapılmıştır (Hasenî, ts., II, 560-565; Sehârenpûrî, 2006, I, 79).

1.2.5.6. Tenşitu'l-âzân fi tahkiki mahalli ezân

Cuma namazındaki iç ezanın cami dışında okunması gerektiğini ileri süren Birelvîler'e cevaplar içeren bir risâle olup yayımlanmıştır (Hasenî, ts., II, 566-567; Sehârenpûrî, 2006, I, 80; Özşenel, 2009, XXXVI, 311).

1.2.5.7. Bezlü'l-mechûd fî şerhi sünen-i Ebî Dâvûd

Sehârenpûrî'nin bütün ilmi birikimini aktardığı, yaklaşık on yılda tamamladığı Sünen-i Ebî Dâvûd şerhidir. Üzerinde çalışma yaptığımız eseridir.

Ayrıca el-Mügtenem fi zekâti'l-ğenem (Hasenî, ts., II, 566-567), es-Su'âl an cemî'i ulemâi's-Şîa (Özşenel, 2009, XXXVI, 311) ve Fetâvâ-yı Mezâhirü'l-ulûm (Özşenel, 2009, XXXVI, 311) adlı küçük risaleler şeklinde Urduca yazılmış eserleri de mevcuttur.

1.2.3. Âlimlerin Sehârenpûrî'ye Olan Methiyeleri

Birçok kişi ve büyük âlim Sehârenpûrî'nin şahsına ve ilmine övgüde bulunmuştur. Onlardan birkaç örnek:

Fıkıh ve hadis konusunda büyük âlim, züht ve takva sahibi, senelerce Mescid-i Nebevi'nin haremde tedrisatla meşgul olan, Hindistan Afganistan Taşkent ve Buhara âlimlerinin çoğu ona öğrencilik yapmış binlerce insan sayesinde tevbe etmiş Şeyhülislam Hüseyin Ahmed el-Medenî (ö. 1377), onun hakkında şöyle demektedir: "Sehârenpûrî, hadiste sika, sebt, hüccet, hâfız ve saduk'tur. Nebevi sünneti diriltip, çirkin bidatleri deviren aynı zamanda da Şîi bidat fırkalarına karşı koyandı. Resûlullah'ın yolunu şiar, takvayı ve Allah korkusunu düstur edinen biriydi. Allah'ın dini uğrunda asla kınayıcının kınamasından korkmazdı. Onu doğru bildiği yoldan zalimin zulmü de ayıramazdı. Erdem ve mükemmellik alanlarında zerafet köprüleri kurardı. Sanki yardımseverlik ve bağlılık nehirleri onun ışıklarından patlamış, hadislerin yayıldığı topraklar onun rivayetlerinin ışıklarında parlamıştır" (Sehârenpûrî, 2006 1: 71).

Abdulahay el-Hasenî (1341/1923) Hindistan'ın sekiz yüz âliminin biyografisini konu edindiği Nüzhetü'l-havâtır adlı eserinde Sehârenpûrî hakkında şöyle demektedir: "Sehârenpûrî, kuvvetli bir melekeye sahipti. Fıkıh ve hadis ilminde ileri derecede âlim, cedel ve hilaf ilminde muhakemesi güçlü bir ilmi vardı. Ayrıca bütün dini ilimlerde, marifet ve yakîn (Allah'ı tanıma) ilminde tam bir istikrar/oturmuşluk abidesiydi. Kendisi duygusal, kalbi zarif, yumuşak huylu müspet düşünen ancak hakikati haykıran keskin zekâlı, insanlara eziyet veren boş lakırdıdan uzak durup konuştuğunda fasih konuşan ve açık söz sözlü biriydi. (Hasenî, 1999, VIII, 1223).

Mısırlı büyük âlim Reşid Rıza Hindistan'ı ziyaret ettiği zaman Şeyh Halil Ahmed'in müdürlüğünü yaptığı Mezâhiru'l-ulûm adlı okulu ziyaret ederken Şeyh Halil Ahmed ile karşılaşmış ve hakkında şunları yazmıştır: "Hindistan'ın Sehârenpûr kentinde Mezâhiru'l-ulûm okuluna yaptığım ziyareti unutmadım unutmayacağım. Baş Müderrisi Halil Ahmed, Hindistan âlimleri içinde gördüğüm en insafli, şeyhlere, gelenek ve göreneğe körü körüne bağlanmaktan en uzak âlimdi. Bunun sebebi onun ihlası, samimiyeti, dindarlığı ve basiretidir (İbiş, 1979, 79).

Enver Şah Keşmîrî (1352/1933) ise Ebu Davud'un Sünen'ine yazdığı takrizde onun hakkında şöyle demektedir: "Şimdiye kadar Sünen'i şerh etme konusunda tam çalışma yapılmadı ve onun çözümü ve her hadise hakkını yeterli derecede verme konusunda bir şerh ortaya konmadı. Ne zaman ki Halil Ahmed Sehârenpûrî Sünen'in şerhini etrafını cami ağyarını mani bir şerh yaptı; işte o zaman memzuc bir şerh meydana geldi" (Sehârenpûrî, 2006, XIII, 673).

2. Bezlü'l-mechûd fî Halli Sünen-i Ebû Dâvûd'daki Kaynakları ve Şerh Yöntemi

2.1. Bezlü'l-mechûd fî Halli Sünen-i Ebû Dâvûd'un Kaynakları

2.1.1. Hadis İlmi ve Şerhleriyle İlgili Eserler

2.1.1.1. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870)

el-Câmi' u's-sahih: Buhârî, halk arasında Sahîh-i Buhârî diye şöhret bulan bu eseri 600.000 kadar hadis arasından seçerek on altı yılda meydana getirdiği eserdir (Kandemir, 1993, 114-123).

el-Edebü'l-müfred: el-Câmi' u's-sahih'te bulunmayan güzel ahlâka dair bazı hadisleri de ihtiva eden ve 644 bab içinde 1322 hadisi toplayan eserdir (Canan, 1994, VII, 411-412).

Ref' u'l-yedeyn fî's-salât: Namazda rükûa varırken ve rükûdan kalkarken tekbir almanın sünnet olduğuna dair olan eserdir. Tenvîrü'l-ayneyn bi-ref'î'l-yedeyn fî's-salât adıyla Urduca tercümesiyle birlikte 1299'de Delhî'de basılmıştır. (A'zamî, 1992, VI, 368-372).

Kitâbü'l-Kırâ'ati halfe'l-imâm: Ehl-i re'yin görüşlerinin aksine farz namazlarda imamla beraber cemaatin de Kur'an okumasının gerekli olduğunu ileri süren eserdir. Hayrû'l-keâm fî'l-kırâ'ati halfe'l-imâm adıyla ve Urduca tercümesiyle birlikte 1256'de Delhî'de basılmıştır. (A'zamî, 1992, VI, 368-372).

2.1.1.2. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)

el-Câmi' u's-sahih: Sahîh-i Müslim diye de bilinen eser tekrarsız 4000 (veya 3033) hadisi ihtiva etmektedir. En belirgin özelliği, bir hadisin güvenilir rivayetlerinin tamamını çeşitli senedlerle bir araya getirmesidir. Sahîh-i Buhârî ile birlikte Kur'an-ı Kerîm'den sonra en güvenilir iki kaynak kabul edilmiş ve bu iki kaynak Sahîhayn diye anılmıştır. (Kandemir, 1993, VII, 124-129).

2.1.1.3. Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889)

es-Sünen: Sahihinden zayıfına kadar İslâm hukukuyla ilgili 4800 hadisi topladığı, bunlardan ileri derecede zayıf olanları belirtmeye özen gösterdiği bir eser olup İslâm dünyasında büyük rağbet görmüştür (Kandemir, 1994, X, 119-121).

el-Merâsil: 544 mürsel hadisi ihtiva eden ve sahasının ilk ve orijinal eseri olan kitaptır. Ali es-Sünnî et-Trablusî tarafından senedleri zikredilmeksizin neşredilmiş (Kandemir, 1994, X, 119-121).

2.1.1.4. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892)

el-Câmi' u's-sahih: Sünenü't-Tirmizî, Câmi' u't-Tirmizî, Sahîhu't-Tirmizî, el-Câmi' u's-sahih, el-Müsnedü's-sahih, el-Câmi' u'l-kebîr gibi değişik adlarla kaynaklara geçmiş olan eser daha çok Sünenü't-Tirmizî adıyla meşhur olmuştur. Sadece ahkâm hadislerini değil câmi'lerde bulunan diğer konulara dair hadisleri de ihtiva ettiği ve eserin ihtiva ettiği hadislerin büyük kısmının sahih nitelikli olduğu için el-Câmi' u't-Tirmizî ismi de yaygın olarak kullanılmaktadır (Çakan, 1993, VII, 129-132).

2.1.1.5. Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915)

es-Sünen: "Seçilmiş hadisler" anlamında el-Müctebâ diye de anılan, ahkâma dair hadisleri bir araya getirilip elli bir kitap, 2538 bab ve 5758 (5761) hadisten ibaret olan, sünenler arasında en az zayıf hadis içerdiği kabul edilen eserdir. İstifade edilen baskı 1256'de Delhî'de basılan taş baskısıdır (Kandemir, 2006, XXXII, 563-565).

2.1.1.6. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887)

es-Sünen: 4341 hadis ihtiva etmekte olup bunlardan 1000 kadarı bazı hadis âlimleri tarafından zayıf sayılmaktadır (Kandemir, 1999, XX, 161-162).

2.1.1.7. Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (ö. 385/995)

es-Sünen: Fıkıh konularına dair hadislerin muhtelif rivayetlerini bir araya toplayan eser, diğer sünenlerin aksine ahkâmla ilgili illetli hadisleri, bunların arasındaki farklılıkları ve kusurları ortaya koymak amacıyla yazılmış, eserde sahih, hasen, zayıf ve mevzû her tür hadisin yer aldığı, hatta bazı bölümlerinde hiçbir makbul hadise rastlanmadığı görülmektedir. es-Sünen'de yirmi üç kitap içinde yaklaşık 5687 merfû, mevķûf ve maktû hadis bulunmaktadır (Çakan, 1993, VIII, 488-490).

2.1.1.8. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869)

es-Sünen: Eser el-Müsned, el-Müsnedü'l-câmi', el-Câmi' u's-sahih diye de anılır. Bab başlıklarında fikhî görüşlerini belirtmesi, bir hadisi ihtiva ettiği konulara göre çeşitli bölümlerde tekrarlaması gibi özellikleriyle Sahîh-i Buhârî'yi andırır. Dârimî'nin öğrencilerinden İsa b. Ömer tarafından rivayet edilen eser bir girişle yirmi üç kitaptan ve 1373 babdan meydana gelmektedir. Eserde 304 mükerrer rivayetle birlikte 3506 hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin 1319'u mevķûf ve maktû, 1883'ü merfûdur. Merfû hadislerin 242'si Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır (Aydın, 1993, VIII, 494, 495).

2.1.1.9. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî (ö. 458/1066)

es-Sünenü'l-kübrâ: es-Sünenü'l-kebir diye de anılan eser diğer hadis kitaplarında bulunmayan pek çok hadisi, sahâbe ve tâbiîn kavlini muhtelif rivayetleriyle birlikte ihtiva etmekte olup fıkıh bablarına göre yapılan tertibinde Şâfiî fıkhı ön planda tutulmuştur (Kandemir, 1992, VI, 58-61).

el-Kırâ'atü half'e'l-imâm: Beyhakî'nin namazda kıraatin zaruretine ve imama uyan kimselerin Kuran okuması icap ettiğine dair hadislerle sahâbe ve tâbiîn sözlerinden 450'sini topladığı bu eserdir (Kandemir, 1992, VI, 58-61).

2.1.1.10. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795)

Muvatta': İmam Malik, Hz. Peygamber'in hadisleriyle birlikte Medine halkının uygulamasını (amel-i ehl-i Medîne) yansıtan sahâbe görüşlerini ve tâbiînin fetvalarını topladığı esere el-Muvatta' (gözden geçirilip ayıklanan, kolayca anlaşılabilir, üzerinde fikir birliği edilen kitap) adını vermiştir. Altmış bir kitaptan meydana gelen el-Muvatta'da 600'ü müsned, 222'si mürsel, 613'ü mevku'f ve 285'i maktû olmak üzere toplam 1720 rivayet bulunmaktadır (Kandemir, 2006, XXXI, 416-418).

2.1.1.11. Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)

Muvatta'ü'l-İmâm Muhammed: Bu rivayet Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshasından sonra en çok itibar gören rivayet olmuştur (Taş, 2010, XXXIX, 38-42).

el-Âsâr: Şeybânî, Ebû Hanîfe'den duyduğu hadis ve rivayetleri bu kitapta kendi eklediği rivayet ve yorumlarla birlikte tasnif etmiştir. Şeybânî, el-Âsâr'da yer alan meselelerin çoğunda Ebû Hanîfe ve Nehaî'nin görüşlerini benimsemiş, bazı meselelerde ise her ikisine muhalefet etmiştir (Taş, 2010, XXXIX, 38-42).

2.1.1.12. Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849)

el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr: İbn Ebû Şeybe'nin, hadislerle sahabe sözleri ve tabiîn fetvalarını senedleriyle birlikte topladığı ve konularına göre tertip ettiği en hacimli eseri olup kaynaklarda el-Müsned adıyla kaydedilen kitabının da bu eser olduğu belirtilmektedir (Yardım, 1999, XIX, 442-443).

2.1.1.13. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855)

el-Müsned: Ahmed b. Hanbel'in 700 bin hadis arasından seçerek tertip ettiği otuz bin kadar hadise oğlu Abdullah ile talebesi Ebû Bekir el-Katî'nin birçok hadis ilâve etmesiyle meydana gelen bu eser, en hacimli iki hadis külliyyatından biridir (diğeri Bâkî b. Mahled'in el-Müsned'idir). Kitapta İslâm'a giriş tarihleri esas alınmak üzere önce aşere-i mübeşşere'nin, sonra Ehl-i beyt, Hâşimoğulları, Mekkeli, Medineli, Kûfeli, Basralı, Suriyeli sahabilerin ve en son da kadın sahabilerin müsnedleri sıralanmıştır (Kandemir, 2006, XXXII, 104-105).

2.1.1.14. Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933)

Me'âni'l-âsâr: Kureşî'nin, Tahâvî'nin ilk kitabı olduğunu belirttiği ve fıkıh sistematiğine göre mezhepler arasında tartışılan hadislerin incelendiği eserdir (İltaş, 2010, XXXIX 385-388).

Müşkilü'l-âsâr: Kureşî'ye göre Tahâvî'nin son eseri olan kitap ihtilâfü'l-hadise dair çalışmaların en kapsamlısıdır. Şuayb el-Arnaût tarafından son cildi fihrist olmak üzere Şerhu Müşkili'l-âsâr ismiyle ve titiz bir çalışma ile neşredilmiştir (İltaş, 2010, XXXIX 385-388).

2.1.1.15. Ebû'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)

Mirkâtü'l-mefâtih: Hatîb et-Tebrizî'nin Begavî'ye ait Mesâbihu's-sünne'yi tamamlayarak yazdığı Mişkâtü'l-Mesâbih, adlı eserine Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) tarafından yapılan şerhtir (Hatiboğlu, 2004, XXIX 258-260).

2.1.1.16. Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)

el-Müsned: Türünün ilk örneği sayılan bu eserde 2890 hadis vardır (Özkan, 2011, XL, 188-189).

2.1.1.17. İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549)

Mülteka'l-ebhur: Kudûrî'nin el-Muhtasar'ı ile el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik ve el-Vikâye gibi Hanefî fıkhının meşhur metinlerine dayanan kitap Halebî'nin en tanınmış eseridir. 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva eden Mülteka'l-ebhur Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, aynı zamanda kadıların ve müftülerin başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Bombay 1278'de basılan eserden istifade edilmiştir (Has, 1997, XV, 232).

2.1.1.18. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834)

Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr: Mecdüddin İbn Teymiyye'nin ahkâm hadislerini bir araya getirdiği Münteka'l-ahbâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr adlı kitabının şerhi olup 1793-1797 yılları arasında kaleme alınmıştır. 1297'deki (1880) ilk baskısından sonra birçok defa basılan eserin müellifi, İbn Hacer'in Fethu'l-bârî ve Telhîsü'l-habîr'i ile Nevevî'nin el-Minhâc'ından önemli ölçüde yararlanmış (Kaya, 2010, XXXIX, 22-28).

2.1.1.19. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)

Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayrî'l-ibâd: Hz. Peygamber'in hayatı, günlük yaşayışı ve uygulamalarından çıkarılan dinî, ahlâkî, hukukî vb. hükümlerin yer aldığı ansiklopedik mahiyette bir eserdir. Kanpûr 1298'de basılan eserden istifade etmiştir (Efendioğlu, 2013, XLIV, 63-64).

2.1.1.20. İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449)

Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buharî: İbn Hacer'in en değerli çalışması kabul edilen ve hadis şerh edebiyatında müstesna bir yeri olan eser, müellifinin kaybolan kitaplarından veya bazı müelliflerin günümüze ulaşmayan eserlerinde yer alan bilgileri de ihtiva etmektedir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Telhîsü'l-Habîr fî tahrîci eHâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr: Gazzâlî'nin el-Vecîz adlı fıkıh kitabına Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî tarafından yazılan eş-Şerhu'l-kebîr'deki (Fethu'l-'azîz) hadislerin tahrîcine dair olan eserdir. Hindistan (taş baskı) 1303'teki baskısından istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

ed-Dirâye fî tahrîci (telhîsi, müntehabi) ehâdîsi'l-hidâye: Burhâneddin el-Mergînânî'nin el-Hidâye'sindeki hadisleri tahrîc etmek üzere Cemâleddin Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî'nin kaleme aldığı Nasbü'r-râye'nin muhtasarıdır. Leknev 1301'deki baskısı esas alınmıştır (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

2.1.1.21. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (ö. 923/1517)

İrşâdü's-sârî: Buharî'nin el-Câmî' u's-sahîh'ine yazdığı ve sahasının önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen bu şerh 916/1510'da tamamlanmıştır (Şenel, 2001, XXIV, 583-584).

2.1.1.22. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277)

el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc: Sahîh-i Müslim şerhlerinin en önemlilerinden biri olup 674/1275'ten sonra telif edilmiştir. Eserde hadislerin senedindeki râviler tanıtılmış, metinlerdeki garîb kelimeler açıklanmış, birbirine zıt gibi görünen hadisler hakkında açıklayıcı bilgi verilmiştir. el-Câmî' u's-sahîh'in bab başlıkları konmuştur. Eserin Ahmed Ali es-Sehârenpûrî'nin tashihiyle taşbaskısı yapılmıştır (Kandemir, 2007, XXXIII, 45-49).

2.1.1.23. Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî (ö. 1138/1726)

Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâ'î (Özşenel, 2009, XXXVII, 245-246).

2.1.1.24. Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm ed-Dihlevî (ö. 1176/1762)

el-Musaffâ Şerhu'l-Muvatta': İmam Mâlik'in eseri için yazılmış Farsça bir şerhtir. Müellif kitabın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetini esas alarak önce içerdiği hadisleri fıkıh kitaplarındaki tertibe göre sıralamış, ardından bunlarla ilgili ayetleri Farsça tercümeleriyle birlikte eklemiş, ayrıca bazı garîb kelimeleri açıklamıştır. Sehârenpûrî, I, Delhi, ts.; II, Delhi 1293/1876'daki baskısından istifade etmiştir (Erdoğan, 2010, XXXVIII, 260-262).

2.1.1.25. Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dineverî (ö. 364/975)

'Amelü'l-yevm ve'l-leyle: Hz. Peygamber'in günlük dua ve zikirleriyle bu konudaki tavsiyelerini ihtiva eden ve 773 (778) rivayeti 459 bab halinde bir araya getiren eserdir. Haydarâbâd 1315'teki baskısından istifade edilmiştir (Aydın, 2000, XXXI, 213).

2.1.1.26. Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767)

el-Müsned: Talebeleri tarafından Ebû Hanîfe'den rivayet edilen hadisleri, diğer bir ifadeyle Ebû Hanîfe'nin icthadlarında delil olarak kullandığı hadisleri ihtiva eden bir eserdir (Uzunpostalcı, 1994, X, 31-138).

2.1.1.27. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820)

el-Müsned: Ebû İshâ et-Tirmizî, Şâfiî'nin el-Müsned'ini onun tarihiyle aldığını söyler; fakat el-Müsned'in müstakil bir eser olarak bizzat Şâfiî tarafından telif edilmediği, Ebü'l-Abbâs el-Esamm'ın (ö. 346/957), senedinde Şâfiî'nin yer aldığı rivayetleri el-Ümm'ün içinden toplayarak oluşturduğu belirtilir. Hindistan 1306'daki baskısından istifade edilmiştir (Aybakan, 2010, XXXVIII, 223-233).

2.1.1.28. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405)

Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id: Heysemî'nin bu eserini zevâ'id kitaplarının en meşhurdur. Dehli 1308/1891'de taş baskısı olarak basımı yapılan eserden istifade edilmiştir. Muhammed Derviş bu eseri, hadisleri numaralayıp Buğyetü'r-râ'id fî tahkiki Mecma'î'z-zevâ'id adıyla neşretmiştir (Karahan, 2003, XXVIII 263-264).

2.1.1.29. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014)

el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn (el-Müstedrek 'ale's-Şeyhayn): Müellif bu eserinde, Buhârî ile Müslim'in veya onlardan birinin el-Câmi'u's-sahih'lerini tasnif ederken gözettikleri şartlara uyduğu halde kitaplarına almadıkları rivayetleri derlemek istemiş, fakat eserde bazı zayıf, hatta mevzû rivayetler yer almıştır. 8803 rivayeti ihtiva eden eserdir (Hatiboğlu, 2006, XXXII, 133-134).

2.1.1.30. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348)

Telhîsü'l-Müstedrek (Muhtasarü'l-Müstedrek): Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin eseri üzerine yapılan en önemli çalışmadır. Zehebî el-Müstedrek'teki 100 kadar mevzû rivayeti el-Müstedrek 'alâ Müstedrek adlı eserinde toplamıştır. Bu çalışmadaki 1181 rivayet İbnü'l-Mülakkın tarafından Muhtasaru İstidrâkî'l-Hâfız ez-Zehbî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim adıyla ve yeni bilgiler eklenerek ihtisar edilmiştir. (Birinci cildin şerhi tamamladıktan sonra Telhis Sehârenpûrî'nin eline ulaşmıştır (Altıkulaç, 2013, XLIV, 180-188).

2.1.1.31. Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed es-San'ânî (ö. 1182/1768)

Sübülü's-selâm 'alâ bulûğu'l-merâm: İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) ahkâm hadislerini ihtiva eden Bulûğu'l-merâm adlı eserinin şerhidir. Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî'nin (ö. 1119/1707) el-Bedrû't-tamâm adlı daha hacimli Bulûğu'l-merâm şerhini bazı ilâve ve değişikliklerle ihtisar eden San'ânî, Bulûğu'l-merâm'da geçen şahısların kısa biyografilerini vermiş, hadislerdeki garîb kelimeleri açıklamış ve her hadisten çıkarılan hükümleri kısaca belirtmiştir. Delhi 1311'deki baskısından istifade edilmiştir (Koçkuzu, 1992, VI, 412-413).

2.1.1.32. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451)

Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî: Aynî, Sahîh-i Buhârî'nin diğer şerhlerine nispetle daha derli toplu ve düzenli olan bu eseri, İbn Hacer'in Fethü'l-bârî adlı şerhini gördükten sonra kaleme almış ve bazı konularda üstü kapalı da olsa onu tenkit etmiştir (Kandemir, 1993, VII, 114-123; Koçkuzu, 1991, IV, 271-272).

2.1.1.33. Ebü'l-Hasen Alî b. Süleymân ed-Dimnâtî (ö. 1306/1889)

Derecâtü Mirkâtî's-su'üd ilâ Süneni Ebî Dâvûd: Dimnâtî, Süyûtî'nin Mirkâtü's-su'üd'unun muhtasarı olan bu eserini 1877 yılında tamamlamıştır. Sehârenpûrî, şerhinin/Bezlü'l-mechûd'un bir dayanağının da Derecâtü Mirkâtî's-su'üd olduğunu beyan etmektedir (Kandemir, 1994, IX, 308-309).

2.1.1.34. Abdülğani b. Ebû Saîd ed-Dihlevî el-Müceddedî

İncâhu'l-hâce: Süneni İbn Mâce üzerine yapılmış haşiyedir (Hasenî, 1999, VII, 1024).

2.1.1.35. Zâhir Ahsen Şevk Nîmevî

Âsârü's-sünen ma'a't-talîki'l-Hasen: Mezhepler arasında ihtilafli olan ahkâm hadislerini toplamak ve Hanefî mezhebi açısından değerlendirmek üzere tasnif edilen eserdir. 1319'da Azîmâbâd'ta basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Özşenel, 2006, XXXI, 428-429).

2.1.1.36. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Osmân b. İbrâhîm et-Türkmânî el-Mardîni (ö. 750/1349)

el-Cevherü (ed-Dürrü)'n-nakî fî'r-reddi 'ale'l-Beyhakî: Büyük ölçüde Beyhakî'nin es-Sünenü'l-kübrâ'sına yönelik eleştirilerle bunların tartışılmasının ele alındığı bir şerhtir. Müellifin Beyhakî'ye yaptığı itirazların bir kısmının yersiz olduğu farklı ilim adamlarınca ifade edilmiştir (Polat, 2000, XXI, 234-235).

2.1.1.37. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710)

Şerhu'l-Muvatta' (Ebhecü'l-mesâlik bi-şerhi Muvatta'î'l-İmâm Mâlik): el-Muvatta'ın önemli şerhlerinden birdir. Müellifin belirttiğine göre eser 1109-1112 yılları arasında kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin Buhârî şerhini örnek alan Zürkânî eserini eğitim amaçlı kullanılmak üzere orta hacimde yazmıştır. Müellifin zengin bir kaynakçaya dayandığı, V-VI./ (XI-XII.) yüzyıl hadis şerhlerine ve Memlukler döneminin hadis literatürüne vâkıf olduğu değişik âlimlerce ifade edilmektedir (Başoğlu, 2013, XLIV, 580).

2.1.1.38. Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed es-Sihâlevî el-Leknevî (1848-1886)

et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvatta'î'l-İmâm Muhammed: İmam Mâlik'in el-Muvatt'ının Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayetinin şerhidir (Hatiboğlu, 2003, XXVII, 133-136).

Şerhu'l-Hisnî'l-Hasîn: İbnü'l-Cezerî'ye ait eserin şerhidir (Hatiboğlu, 2003, XXVII, 133-136).

2.1.1.39. Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148)

Ârizatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî: el-Câmî'u's-sahîh'in tamamını kapsayan ilk şerh olup diğer şerhlerle birlikte veya müstakil olarak basılmıştır. Kanpûr 1299'daki baskısından istifade edilmiştir (Baltacı, 1999, XX, 488-491; Çakan, 1993, VII, 129-132).

2.1.1.40. Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

Kutü'l-mugtezî 'alâ Câmî'i't-Tirmizî: Bu şerh daha önceki şerhlerden özellikle Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine dayalı özlü bir eserdir. 1299'da Kanpûr'da basılmıştır. Dimnâti (ö. 1306/1888) bu şerhi Ne'f'u Kutü'l-mugtezî adıyla ihtisar etmiştir (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

el-Le'âlî'l-masnû'a fî'l-ehâdisi'l-mevzû'a (el-Mevzû'âtü'l-kübrâ): İbnü'l-Cevzî'nin pek çok zayıf hadisi, hatta bazı sahih ve hasen rivayetleri almasından dolayı onun yanıldığı noktaları ortaya koymak için kaleme alınmıştır. el-Mevzû'ât'ın tertibini koruyan Süyûtî eleştireceği haberi senediyle birlikte kısaltarak almış, o rivayet hakkında İbnü'l-Cevzî'nin tenkidini verdikten sonra kendi eleştirisini de eklemiştir. Haydarâbâd-Dekken 1303'teki baskıdan istifade edilmiştir (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

2.1.1.41. Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî (ö. 388/998)

Me'âlimü's-Sünen: Sehârenpûrî'nin, bir ismini de Haşiyetü'l-Hattabi âla Ebi Dâvûd diye kullandığı Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inin şerhi olup ilk hadis şerhi olarak bilinen eserdir. Halep 1339-1343/1920-1924'teki baskısından istifade etmiştir (Karacabey, 1997, XVI, 489-491).

2.1.1.42. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî (ö. 762/1360)

Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye: Türünün en önemli örneklerinden olup eseri farklı kılan özelliklerinin başında Hanefî mezhebinin yanı sıra diğer üç mezhebin delillerini de ihtiva etmesi gelir. Zeylaî, el-Hidâye'deki bir hadisi kaydettikten sonra onu zikreden sahâbî râvileri ve rivayetleri kaynaklarıyla birlikte nakleder. Hanefî mezhebinin delil aldığı hadislerde bir zaaf varsa onu da belirtir. Mergînânî'nin verdiği hadisin metniyle hadis kaynaklarında yer alan metin arasında farklar varsa bu tür rivayetler için "garîb" veya "garîb cidden" tabirini kullanır. Konuyla ilgili merfû hadislerin ardından mevku'f ve maktû rivayetleri nakleder. Bu rivayetler hakkında kendisinden önce yapılan eleştirileri aktarır; kısmen kendi eleştirilerine de yer verir. Daha sonra diğer mezheplerin delillerini ayrıntılı biçimde kaydeder. Geçmiş âlimlerin sözlerini zaman zaman tenkit eder (Sifil, 2013, XLIV, 352-354).

2.1.1.43. Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340)

Mişkâtü'l-Mesâbih: Mesâbihu's-sünne üzerine yapılan en meşhur çalışmadır. Hatîb et-Tebrîzî bu eserinde Begavî'nin sahih ve hasen diye ikiye ayırdığı hadisleri yeniden düzenleyip ilâvelerde bulunmuş, onun hadisleri seçme şartlarını dikkate alarak esere üçüncü bir bölüm eklemiş, müellifin kapalı bıraktığı yerleri açıklamış ve hadislerin râvilerini zikretmiştir. Tebrîzî'nin eserin her üç bölümüne ilâve ettiği hadislerin sayısı 1511'dir. Delhi 1300/1890'deki baskıdan istifade edilmiştir (Özel, 2011, XL, 223-224).

2.1.1.44. Muhammed b. Hilfe b. Ömer el-Veştâti el-Übbî (ö. 827/1424)

İkmâlü İkmâli'l-Mu'lim: Kendinden önce Mâzerî, Kadî İyâz, Ahmed b. Ömer el-Kurtubî ve Nevevî tarafından yazılan Sahîh-i Müslim şerhlerinden çokça faydalanmış, yer yer kendisi de ilâvelerde bulunmuştur (Hatiboğlu, 2012, XLII, 271).

2.1.1.45. Gengûhî, Reşîd Ahmed (1829-1905)

Mevlânâ Muhammed Yahyâ'nın Sünen'i Gengûhî'ye arz ederken yazdığı tavrî/tespitleri.

2.1.2. Tefsirle İlgili Eserler

2.1.2.1. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923)

Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân: Taberî'nin tam olarak zamanımıza ulaşan iki kitabından biri olup İslâm dünyasında Kur'an ayetleriyle ilgili Hz. Peygamber, ashap, tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden gelen rivayetleri toplamasıyla meşhur olan hacimli tefsiridir. Müellifin kendi görüşleri yanında daha önceki yorum ve tercihleri de ihtiva eden eser ilk defa Mustafa b. Muhammed el-Bâbî el-Halebî tarafından Kur'an'ın her cüzü bir cilt ve sonuncusu fihrist olmak üzere otuz bir cilt halinde basılmıştır (Cerrahoğlu, 1993, VII, 105-107).

2.1.2.2. Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-mesûr: En hacimli rivayet tefsiri olarak kabul edilir. Kahire 1314'teki baskısından yararlanılmıştır (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

2.1.2.3. Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286)

Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl: Üzerinde 255 civarında şerh ve hâşiye yapılacak kadar takdir gören ve ün kazanan bu eser defalarca basılmıştır. Sehârenpûrî bazı şerhlerinden istifade etmiştir. Bunlar arasında; Şehâbeddîn el-Hafâcî (Kahire 1283), Şeyhzâde Mustafa b. Kocâvî (İstanbul 1283), İsmâil b. Muhammed el-Konevî (İstanbul 1283), Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (Kahire 1271) ve benzeri (Cerrahoğlu, 1995, XI, 260-261).

2.1.2.4. Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) ve Celâleddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505)

Tefsir'ül Celaleyn: Celâleddin el-Mahallî, ömrünün sonlarına doğru başladığı Tefsirü'l-Kur'ân'ın yarısını yazdıktan sonra vefat etmiş, öğrencisi Celâleddin es-Süyûtî kırk günde tamamlamış ve eser Tefsirü'l-Celâleyn (iki Celâl'in tefsiri) adıyla ün kazanmıştır. Sehârenpûrî, bu tefsir ve bazı şerhlerinden faydalanmıştır (Akpinar, 2011, XL, 294-295).

2.1.2.5. er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö.606/1210)

Mefâtihu'l-ğayb: et-Tefsirü'l-kebîr diye de bilinir. Râzî'nin tefsire dair en önemli eseri olup otuz iki cilt halinde yayımlanmıştır (Cebeci, 2003, XXVIII, 348-350).

2.1.3.Esmâu'r-Rical İle İlgili Eserler

2.1.3.1. İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449)

el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe: Mükerrerleriyle birlikte 12.300 kadar biyografiyi ihtiva etmesi sebebiyle sahasının en kapsamlı kitabı olan eserdir. I-IV cilt olarak Kalkûta'da 1291/874 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Tehzîbü't-Tehzîb: Türünün en önemli çalışması olan eserde Mizzî'nin Kütüb-i Sitte râvilerine dair Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl'i ihtisar edilmiş ve esere hacminin üçte biri kadar ilâvede bulunulmuştur. I-XII cilt olarak Haydarâbâd-Dekken'de 1325-1327 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Takrîbü't-Tehzîb: Tehzîbü't-Tehzîb'in muhtasarı olup 827 (1424) yılında tamamlanan eserde ayrıca Buharî'nin el-Edebü'l-müfred, Halku ef'âlî'l-ibâd, Cüz'ü'l-kırâ'e ve Ref'u'l-yedeyn; Müslim'in Mukaddime; Ebû Dâvûd'un el-Merâsîl, Fezâ'ilü'l-ensâr, Nâsihu'l-Kur'ân ve mensühuh, Kitâbü'l-Kader, et-Teferrüd fî's-sünen, Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve Müsnedü Mâlik; Tirmizî'nin Şemâ'ilü'n-nebî; Nesâî'nin Müsnedü 'Alî, Müsnedü Mâlik, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, Hasâ'isu 'Alî ve İbn Mâce'nin Kitâbü't-Tefsîr adlı eserlerindeki toplam 8826 râvinin çok kısa biyografileri verilmektedir. Sonunda kadınlara dair bir bölüm yer alır. Eserin Delhi 1308'de basımında yararlanılmıştır (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Lisânü'l-Mîzân: Zehebî'nin zayıf râvilerle dair Mizânü'l-î'tidâl'inin hem muhtasarı hem de zeyli ve ikmalî mahiyetinde olan eserdir. I-VII cilt olarak Haydarâbâd-Dekken'de 1329-1331 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Ta'cîlü'l-menfa'a bi-zevâ'idi ricâlî'l-e'immeti'l-erba'a: Ebü'l-Mehâsin el-Hüseyinî'nin, Mizzî'nin Tehzîbü'l-Kemâl'ini ihtisar edip İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı ile Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hanîfe'nin el-Müsned'lerindeki râvileri de ekleyerek meydana getirdiği et-Tezkire fî (bi-ma'rifeti) ricâlî'l-kütübî'l-'aşere'ye dayanan bir çalışma olup et-Tezkire'deki râvilerden Tehzîbü't-Tehzîb'de bulunanlar inceleme dışı bırakılmış ve dört mezhep imamının eserlerindeki râviler bir araya getirilip bunlar hakkında Hüseyinî'nin verdiği bilgiler düzeltilip tamamlanmıştır. Haydarâbâd 1322/1904 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

Ta'rifü ehli (üli)'t-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tevlîs (Tabakâtü'l-müde'llisîn): Alâî'nin Câmî'u't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl'i ihtisar edilip ona önemli ilâveler yapılmak suretiyle meydana getirilmiş, 152 müde'llisin yer aldığı bir eser olup 815'te (1412) tamamlanmıştır. Kahire 1322/1904 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

2.1.3.2. Hazrecî, Ahmed b. Abdillâh b. Ebi'l-hayr b. Abdulalîm el-Hazrecî el-Ensârî (923/1517)

Hulâsâtu tehzîbi'l-kemal fi esmâ'î'r-ricâl (Hazrecî, 1301, 1-3).

2.1.3.3. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî (ö. 748/1348)

Mîzânü'l-î'tidâl: Zehebî'nin zayıf râvilerle dair en önemli çalışmasıdır. 11.053 biyografiyi içeren eserde önce adlarıyla bilinen erkek ve kadın râviler, daha sonra künyeleriyle, babalarının adıyla, nisbeleriyle bilinenler, adları bilinmeyen erkek ve kadın râviler, künyeleriyle bilinen kadın râviler, adı bilinmeyip "falanın vâlidesi" diye anılan râviler kaydedilmiş, bunlardan Kütüb-i Sitte râvisi olanlar birer rumuzla gösterilmiştir. Leknev 1301 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Altıkulaç, 2013, XLIV, 180-188).

Tezkiretü'l-huffâz: Tabakâtü'l-huffâz adıyla da bilinen eser hadis hâfızlarına dair kitapların en meşhuru olup sahâbeden müellifin hocalarına kadar yirmi bir tabaka halinde 1176 biyografi içermektedir. Eser I-IV cilt olarak Haydarâbâd 1334 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Altıkulaç, 2013, XLIV, 180-188).

Tecrîdü esmâ'î's-sahâbe: Zehebî, 8000 kadar sahâbiyi ihtiva eden bu çalışmasında İzzeddin İbnü'l-Esîr'in Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe'sini ihtisar etmiş, ayrıca Ebü'l-Kâsım Abdüssamed b. Saîd el-Hımsî'nin Târîhu's-sahâbe ellezîne nezelû Hıms, İbn Asâkir'in Târîhu Dımaşk, Ahmed b. Hanbel ve Bakî b. Mahled'in el-Müsned, İbn Sa'd'ın et-Tabakâtü'l-kübrâ adlı eserlerinden yaptığı ilâvelerle kitaba yeni bir mahiyet kazandırmıştır. Eser I-II cilt olarak Haydarâbâd 1315 yılında basımı yapılan eserden istifade edilmiştir (Altıkulaç, 2013, XLIV, 180-188).

2.1.3.4. İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233)

Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe (Ahbârü's-sahâbe): Sahâbilerin hayatı hakkında olup bu tür eserler arasında çok seçkin bir yere sahiptir. Müellifi İbnü'l-Esîr sahâbilerin isimlerini oldukça titiz şekilde alfabetik sırayla vermiş, sıralamada ismin türediği kökü değil ilk harfleri esas almıştır. Hadis naklettiği kaynakların kendisine ulaşan isnadlarını zikrettikten sonra sahâbî tanımına dair açtığı bir fasılda bu husustaki farklı görüşleri belirtmiş, hadisçilerin sahâbî tanımını benimsemiştir. Ardından Hz. Peygamber'in şemâili, ahlâkı, mucizeleri, elbiseleri, silâhları, binekleri, akrabaları, eşleri, câriyeleri, vefatına kadar bütün hayatı anlatılmış, daha sonra sahâbîlere geçilmiştir. (Özaydın, 2000, XXI, 26; Erul, 2012, XLII, 363).

2.1.3.5. İbn Abdilberr, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071)

el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb: Sahâbe biyografisine dair günümüze ulaşan ilk eserlerden biri olup tarih ve tabakat alanındaki yirmi kadar kitaptan faydalanılarak kaleme alınmıştır. Eserin müellifi İbn Abdülber mukaddimesinde ashâb kavramı, kimlere sahâbî denileceği ve sahâbenin adaleti gibi konularda açıklamada bulunduğu eserini dört bölüm halinde düzenlemiş, birinci bölümde nesebiyle, ikinci bölümde künyesiyle bilinen erkek sahâbîler, aynı şekilde üçüncü bölümde nesebiyle, dördüncü bölümde künyesiyle meşhur olmuş kadın sahâbîler hakkında bilgi vermiş ve her bölümü kendi içinde Mağrib alfabesi tertibine göre sıralamıştır (Câsim, 1999, XIX, 269-272; Yardım, 2001, XXIII, 315).

2.1.3.6. Ebü Muhammed Abdülganî b. Saîd el-Ezdî (ö. 409/1018)

el-Mutelif ve'l-muhtelif fî esmâ'î'r-ricâl (fî esmâi nakaleti'l-hadîs): İsim, lakap ve nisbelerinin yazılışı aynı fakat okunuşu farklı olan râvilerle ilgili bu eserdir. Müellif, eserini hocası Dârekutnî'den edindiği bilgilerle yazmış, tamamlayınca ona arz etmiş, o da Abdülganî'den kitabın rivayet hakkını alabilmek için eseri kendisine okumasını istemiştir (Koçyiğit, 1988, I, 205).

2.1.3.7. İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845)

Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebir (et-Tabakâtü'l-kübrâ): Kaynaklarda et-Tabakâtü'l-kebir adıyla da anılan eserin ilk neşri bu adla, Arap ve İslâm dünyasında yaygın bir şekilde kullanılan İhsan Abbas neşri ise et-Tabakâtü'l-kübrâ adıyla yapılmıştır. İbn Sa'd'ın, tabakat kitaplarının ilki ve zamanımıza intikal edenlerin en eskisi olan bu eseri, esas itibariyle siyer-megâzî ve tabakat ana bölümlerinden meydana gelmektedir (Fayda, 1999, XX, 295).

2.1.3.8. el-Makdisî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113)

el-Cem' beyne kitâbey Ebî Nasr el-Kelâbâzî ve Ebî Bekir el-İsfahânî fî ricâlî'l-Buhârî ve Müslim: Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî'nin Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî adlı eseriyle İbn Mencûye'nin Ricâlü Sahîhi Müslim'inden daha kolay faydalanılmasını sağlamak amacıyla bu eserlerde râviler hakkında verilen bilgiler bir araya getirilmiş, ayrıca esere yeni bilgiler ilâve edilerek çeşitli tashihler yapılmıştır (Kandemir, 2000, XXI, 110).

2.1.3.9. Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870)

et-Târîhu's-sagîr: et-Târîhu'l-kebir'in bir hulâsası olup râvileri et-Târîhu'l-kebir'deki gibi alfabetik olarak değil vefat tarihlerine göre ele almakta ve onlar hakkında diğer eserlerinde rastlanmayan bilgiler vermektedir (A'zamî, 1992, VI, 372-374).

Kitâbü'd-Du'afâ'î's-sagîr: İbrahim ismiyle başlamakta ve 418 râviyi ihtiva etmektedir. Buhârî'nin daha önce zikredilen kitaplarına nispetle oldukça küçük hacimli olup alfabetiktir (A'zamî, 1992, VI, 372-374).

2.1.3.10. Sem'ânî, Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 562/1166)

el-Ensâb: Müellifin en meşhur eseridir. 550 (1155) yılında Semerkant'ta yazılmaya başlanmış, kabilelerin nesebi yanında şehir, belde, ülke, mezhep ve meslek gibi mensubiyetler esas alarak hazırlanmıştır. Eserde 5348 nisbe alfabetik olarak sıralanmıştır (Efendioğlu, 2009, XXXVI, 461).

2.1.3.11. İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. eş-Şeybânî (ö. 606/1210)

Ricalu Câmi'l-usul: İbnü'l-Esîr'in Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik'in eserlerinden derleyip konularına göre alfabetik olarak sıraladığı hadislerden meydana gelen, çeşitli âlimler tarafından üzerinde çalışmalar yapılan Câmiu'l-usûl li-ehâdîsî'r-Resûl adlı eserinin râvilerin biyografi çalışmasıdır (Koçkuzu, 2000, XXI, 28).

2.1.3.12. ed-Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî (ö. 310/923)

el-Künâ ve'l-esmâ': Hz. Peygamber'in isim ve künyeleri ve bunlara dair rivayetlerle başlayan eser aşere-i mübeşşerenin künyeleri hakkında bilgi vermekte, daha sonra sahâbe, tâbiîn ve diğer muhaddislerin künyelerini alfabetik sıraya göre kaydetmektedir. 2 cilt olarak 1322 yılındaki Haydarâbâd baskısından faydalanılmıştır (Topaloğlu, 1994, IX, 551).

2.1.3.13. Fettenî, Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî el-Fettenî (ö.986/1578)

el-Muğni fî zabtı esmâ'î'r-ricâl: Yanlış okunma ihtimali bulunan bazı râvilerin isimleriyle ilgili olan eserdir. İbn Hacer el-Askalânî'nin Takribü't-Tehzîb'i ile birlikte Delhi 1290'de basılmıştır (Nizâmî, 1995, XII, 486).

2.1.3.14. Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir el-Kureşî el-Mısri (ö. 775/1373)

el-Cevâhirü'l-muğıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye: Hanefi ulemasının hayatına dair günümüze ulaştığı bilinen büyük hacimli en eski çalışmadır. Alfabetik olarak düzenlenen eser, birinci bölümünde esmâ-i hüsnâ, ikincisinde Hz. Peygamber'in isimleri, üçüncüsünde Ebû Hanife'nin menkıbelerinin yer aldığı üç bölümlük bir mukaddime ile başlamakta, daha sonra Ebû Hanife'den itibaren 771/1370 yılına kadar yaşamış 2124 âlimin biyografisine yer verilmektedir. Bu arada müellifin Hanefî zannettiği veya Hanefî mezhebiyle ilgili eserleri bulunan bazı âlimlerin hayat hikâyelerine de rastlanmaktadır. Biyografilerde genellikle biyografi sahibinin adı, künyesi, lakabı, nesebi, vefat yeri ve tarihi, çocukları, hocaları, talebeleri, ilmî kariyeri, kişiliği, aldığı görevler, eserleri vb. bilgiler yer almaktadır (Özel, 2002, XXVI, 442; Erbay, 1993, VII, 434).

2.1.3.15. Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî (ö. 771/1370)

Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ: Müellif önce küçük ve orta hacimde iki tabakat yazmış ve muhtevayı sürekli geliştirerek alanındaki en muhtevalı çalışma olan eserine son şeklini vermiştir (Aybakan, 2010, XXXVIII, 12).

2.1.3.16. Celâlüddîn Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

İs'âfü'l-mübetta' bi-ricâlî'l-Muvatta': Eserde el-Muvatta'da ismi geçen yaklaşık 376 râvi alfabetik sıraya göre tanıtılmıştır. (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

2.1.3.17. Mevlânâ Abdulhayy Leknevî (1848-1886)

el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye: Leknevî bu eserine et-Ta'likâtü's-seniyye 'ale'l-Fevâ'idü'l-behiyye adıyla bir ilâve yapmış, bu da el-Fevâ'idü'l-behiyye ile birlikte Matbaa-i Çeşme-i Feyz tarafından Leknev'de yayımlanmıştır (Hatiboğlu, 2003, XXVII, 133-136).

2.1.3.18. Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri (ö. 261/875)

el-Münferidât ve'l-vuhdân (el-Efrâd): Kendilerinden sadece bir râvinin rivayette bulunduğu bazı sahâbe veya tâbiîn râvileriyle ilgili olan bu küçük çaplı eser Buhârî'nin ed-Du'afâ'ü's-sağîr ve Nesâî'nin ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn'ü ile birlikte yayımlanmış. Müslim'in el-Evhâd, el-Vuhdân ve Men leyse lehü illâ râvin vâhid adlarıyla anılan eserleri de muhtemelen bu kitaptır (Kandemir, 2006, XXXII, 94).

2.1.3.19. Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915)

ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn: Rivayetleri kabul edilmeyen 706 (veya 675) zayıf râvinin "zaîf, metrûkü'l-hadîs, leyse bi-sika" gibi kısa ifadelerle değerlendirildiği yarı alfabetik bir eserdir. Müslim b. Haccâc'ın el-Münferidât ve'l-vuhdân'ı ve Buhârî'nin ed-Du'afâ'ü's-sağîr'i ile birlikte basılmıştır (Kandemir, 2006, XXXII, 563-565).

2.1.4. Hadis Usulü İle İlgili Eserler

2.1.4.1. İbn Hacer

Nuhbetü'l-fiker: İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin, hadis ilimlerini altmış beş nevi halinde incelediği Mukaddime'sinin buna kırk nevi daha eklenerek yapılmış bir muhtasarı olup 812'de (1409) tamamlanmış ve müellifi tarafından 818'de (1415) Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbetü'l-fiker adıyla şerh edilmiştir (Kandemir, 1999, XIX, 514-531).

2.1.4.2. Vecihüddîn el-'Alevî el-Kücerâtî (ö. 998/1590)

Şerhu Şerhi Nuhbetü'l-fiker: İbn Hacer'in hadis usulüne dair yazdığı önemli eseri Nuhbetü'l-fiker'e yine kendisi tarafından yapılan şerhin hâşiyesidir (Zirikli, 1997, VIII, 110).

2.1.4.3. Celâlüddîn Süyûtî (ö. 911/1505)

Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbî'n-Nevevî: Nevevî tarafından İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si üzerine yazılan eserin şerhidir (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

2.1.4.4. Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-'Irâkî (ö. 806/1404)

el-Elfiyye: Irâkî, İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sini 1002 beyitte özetlemiş ve eserine Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî (et-Tebşira ve't-tezkire) adını vermiştir. Benzerleri gibi el-Elfiyye diye şöhret bulan eseri Irâkî daha sonra Fethü'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyetü'l-hadîs adıyla şerh etmiştir. Eser ilk defa Sehâvî'nin aynı kitap üzerindeki bir şerhiyle birlikte yayımlanmıştır. el-Elfiyye'nin Bikâî, Zekeriyâ el-Ensârî, Emîr Pâdişah, Abdürraûf el-Münâvî ve Uchûrî gibi âlimler tarafından yapılan şerhleri de bulunmaktadır (Kandemir, 1999, XIX, 118-121).

2.1.5. Hanefî Fıkhi ile İlgili Eserler

2.1.5.1. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191)

Bedâ'î'u's-sanâ'î fî tertîbî's-şerâ'î: Eser, Alâeddin es-Semerkindî'nin Kudûrî'nin el-Muhtasar'ına dayanan Tuhfetü'l-fukahâ' adlı kitabının şerhi olarak kaleme alınmakla beraber klasik anlamda bir şerh olmayıp yepyeni bir sistemle yazılmıştır (Koca, 2001, XXIV, 531).

2.1.5.2. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090 [?])

el-Mebsût: Toplamı 6335 sayfa tutan büyük boyda otuz cilt halinde basılmıştır. Halîl Muhyiddin el-Meys eserin bir indeksini hazırlamıştır (Kaya, 2003, XXVIII, 214-216).

2.1.5.3. Burhâneddin el-Mergînânî (ö. 593/1197)

el-Hidâye: 1314.Hanefî fıkhrının en tanınmış ve muteber metinlerinden biri olup müellifin, Kudûrî'ye ait el-Muhtasar ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin el-Câmî'u's-sağîr'inde mevcut meseleleri bir araya getirmek suretiyle kaleme aldığı Bidâyetü'l-mübtedî adlı eserinin şerhidir. Mergînânî, Bidâyetü'l-mübtedî'yi önce Kifâyetü'l-müntehî adıyla şerh etmeye başlamış, ancak eser büyük bir hacme ulaşınca okuyucuya bıkkınlık vereceğini ve kullanım zorluğu sebebiyle yeterince faydalı olmayacağını düşünerek el-Hidâye'yi hazırlamıştır. el-Hidâye'de ayrıntılarına girmediği bazı meseleler için de bu şerhe atıflarda bulunmuştur. Eseri on üç yılda yazan müellif rivayete göre bu müddet zarfında devamlı oruç tutmuş ve bunu herkesten gizlemiştir (Kallek, 1998, XVII, 471-473).

2.1.5.4. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Osmân b. İbrâhîm et-Türkmânî el-Mardînî (ö. 750/1349)

el-Kifâye fî muhtaşari'l-Hidâye: Alâeddin İbnü't-Türkmânî'ye (ö. 750/1349) nispet edilen el-Kifâye adlı el-Hidâye muhtasarıyla karıştırılmamalıdır. Müstakil olarak ve Fethü'l-kadîr ile birlikte çeşitli baskıları yapılmıştır (Polat, 2000, XXI, 234-235).

2.1.5.5. Bedreddin el-Aynî

el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye: 1414-1446 yılları arasında kaleme aldığı eser el-Hidâye'deki kapalı ifadeleri açması, fikhî konuları derli toplu bir şekilde ele alması ve hadisleri incelemesi bakımından önemlidir. Dört mezhep imamının görüşlerinin anlaşılır bir dille açıklandığı bu şerhte özellikle ahkâm hadisleri geniş bir şekilde izah ve tahrîc edilmiştir. Başta el-Hidâye'nin müellifi ve şârihleri olmak üzere Hanefî uleması ile diğer mezheplerin imam ve âlimlerini zaman zaman eleştiren Aynî kendi tercihlerini de belirtir (Koçkuzu, 1991, IV, 271-272).

2.1.5.6. Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457)

Fethü'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr: Burhâneddin el-Mergînânî'nin el-Hidâye adlı eserinin şerhidir. İbnü'l-Hümâm'ın, hocası Kâriülhidâye'den on dokuz yıl boyunca el-Hidâye okuduktan sonra 829/1426'da telifine başladığı, ancak vefatıyla eksik kalan bu eserini, "Kitâbü'l-Vekâle"den itibaren Kadızâde Ahmed Şemseddin (ö. 988/1580) Netâ'icü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr adıyla tamamlamıştır. el-Hidâye'nin en önemli şerhlerinden biri olan ve özellikle hadislerin değerlendirilmesiyle dikkat çeken eserde İbnü'l-Hümâm mezhepler arası ihtilâflı konuları geniş bir şekilde tartışmış ve sadece Hanefî mezhebi içindeki farklı icthadlarda değil diğer mezheplere ait görüşler arasında da tercihlerde bulunmuştur (Kallek, 1998, XVII, 471-473).

2.1.5.7. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563)

el-Bahrü'r-râ'ik: Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye ait Kenzü'd-dekâ'ik adlı eserin önemli şerhlerinden biridir. İbn Nuceym'in "el-İcâretü'l-fâside" bahsine kadar getirdiği esere Muhammed b. Hüseyin et-Tûrî bir tekmile yazmıştır. el-Bahrü'r-râ'ik, kenarında İbn Âbidîn'in Minhatü'l-hâlik adlı hâşiyesi olarak basılmıştır (Yaman, 2002, XXV, 261-262).

2.1.5.8. Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşkî (ö. 1088/1677)

ed-Dürri'l-muhtâr: Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Timurtaş'ın (ö. 1004/1595) fıkha dair Tenvîrül-ebşâr adlı eserinin şerhidir. 1071 (1661) yılında kaleme alınan birçok nüshası bulunan eser müstakil olarak veya bazı hâşiyeleriyle birlikte birçok defa basılmıştır (Özel, 1997, XVI, 387-388).

2.1.5.9. Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dükâtî et-Tahtâvî (ö. 1231/1816),

Hâşiye 'alâ'd-Dürri'l-muhtâr: Haskefi'nin Hanefî fıkha dair eseri üzerine yazılmıştır. İbn Âbidîn'in Reddül-muhtâr adıyla aynı kitaba yazdığı meşhur hâşiyede çok faydalandığı eser Abdülhamîd el-Ayıntâbî tarafından Tercümetü't-Tahtâvî alâ'd-Dürri'l-muhtâr adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Sadgrove, 2010, XXXIX, 438-439).

Hâşiye 'alâ Merâkî'l-felâh, Bulak 1269: Şürünbülâlî'nin ibadetlere dair eseri üzerine hâşiyedir (Sadgrove, 2010, XXXIX, 438-439).

2.1.5.10. Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylaî (ö. 743/1343)

Tebyînü'l-hakâ'ik: Nesefi'nin Hanefî literatüründe muteber metinlerden biri kabul edilen Kenzü'd-dekâ'ik'ı üzerine yazılmış önemli şerhlerden biridir. İlk dönemlerden itibaren muteber kabul edilen ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan eser günümüzde de önemli bir başvuru kaynağıdır. Zeylaî eserinde Hanefî fakihlerinin yanı sıra başta İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Leylâ, Evzâî, Zührî, Hasan-ı Basrî, İkrime el-Berberî, İbn Şübrüme, İbrahim en-Nehaî gibi müctehidler olmak üzere Zâhirîler, Şîa ve Hâricîler'in görüşlerine de yer vermiş, incelediği meselelerde Hanefî mezhebinin görüşünün tutarlılığını naklî ve aklî delillerle ortaya koymaya çalışmıştır (Yaman, 2002, XXV, 261-262).

2.1.5.11. Mevlânâ Abdulhay Leknevî (1848-1886)

es-Siâye fî keşfi mâ fî şerhi'l-vikâye: 'Umdetü'r-ri'âye fî halli Şerhi'l-Vikâye adlı eserinde Sadrüşşeriâ'nın Şerhu'l-Vikâye'sindeki görüşlerinin Kitap, Sünnet ve sahâbe kavlerinden delilleri kaydetmekte, Hanefî imamlarının farklı kanaatlerine de işaret etmektedir. Leknevî bu eser üzerine es-Si'âye fî keşfi mâ fî Şerhi'l-Vikâye adıyla bir çalışma daha yapmıştır. Sehârenpûrî'nin elinde bulunan kitapta budur (Hatiboğlu, 2003, XXVII, 133-136).

2.1.6. Şafii Mezhebi İle İlgili Eserler

2.1.6.1. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820)

el-Üm: Şâfiî'nin cedîd dönemi fıkıh düşüncesini en ayrıntılı biçimde yansıtan ve mezhebin ana kaynağını oluşturan bu eseri Rebî' b. Süleyman ile Za'ferânî küçük farklılıklarla ayrı ayrı rivayet etmişlerdir (Aybakan, 2010, XXXVIII, 223-233).

2.1.6.2. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570)

el-İknâ' fî halli elfâzi Ebî Şücâ' (Şerhu Ğayeti'l-İhtisâr): Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin el-Muhtasar'ına yazılmış önemli şerhlerdendir. Eserin Süleyman el-Büceyrimî tarafından yazılan Tuhfetü'l-habîb 'alâ Şerhi'l-Hatîb adlı hâşiyesi en çok tanınanıdır. Bulak 1284. Sehârenpûrî'nin elinde bulunan kitapta budur (Koçak, 1994, X, 235-236).

2.1.6.3. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567)

Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc, I-III, Bulak 1290: Nevevî'nin Şâfiî fıkha dair Minhâcü't-tâlibîn adlı eserinin en önemli şerhlerinden biridir (Kallek, 1999, 19, 531; Yaşaroğlu, 2005, XXX, 111-112).

2.1.6.4. Cemâlüddîn (İzzüddîn) Yûsuf b. İbrâhîm el-Erdebîlî (ö. 779/1377 [?])

Kitabü'l-Envâr li-a'mâl ('amel)'i'l-ibrâr envar: Bu kitap Şâfiî muhitlerinde fetvaya esas alınmış ve talebelere okutulmuştur. Diğer mezheplerin görüşlerine ve hükümlerin delillerine yer verilmeyen eser, Şâfiîlerce muteber kabul edilen Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî'nin eş-Şerhu'l-kebîr, eş-Şerhu's-sağîr ve el-Muharrer'i, Nevevî'nin Ravzatü't-tâlibîn'i, Necmeddin el-Kazvîni'nin Şerhu'l-Lübâb ve el-Hâvî's-sağîr'i ile el-Hâvî'nin Ta'lik'i esas alınarak telif edilmiştir (Köse, 1995, XI, 279-280).

2.1.6.5. Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî en-Nevevî el-Câvî el-Bentenî (ö. 1316/1898)

et-Tevşih: Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin Şâfiî fıkha dair et-Takrîb'inin (el-Muhtasar) İbn Kâsım el-Gazzî tarafından yapılan Fethu'l-ğarîbî'l-mücîb adlı şerhi üzerine şerh tarzında yazılmış olup Kütü'l-habîb adıyla da neşredilmiştir (Baş, 2007, XXXIII, 49, 50).

2.1.7. Maliki Mezhebi İle İlgili Eserler

2.1.7.1. Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854)

el-Müdevvenetü'l-kübrâ: Mâlikî mezhebinin teşekkül döneminde Mâlik b. Enes ve ona ait ilim halkasının fikhî görüşlerini bir araya getirmek amacıyla tedvin edilen ve farklı Mâlikî çevrelerce mezhep içi fikhî faaliyetlerin temel kaynağı kabul edilerek "ümme'hât" veya "devâvîn" adıyla anılan kitaplar arasında ilk sırada yer alan el-Müdevvene bu mezhep literatürünün en önemli eserlerinden biridir. Sahnûn, el-Esediyye ile ilgili olarak Mısır'da yaptığı tashih çalışması sonucunda ortaya çıkan notları Kayrevan'a döndükten sonra bir yandan öğrencilerine okuturken aynı zamanda üzerinde uzun süren bir çalışma yapmış ve bu eserini meydana getirmiştir Çavuşoğlu, 2008, XXXV, 534; Çavuşoğlu, 2006, XXXI 471).

2.1.7.2. İbn Rüşd Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Rüşd el-Cedd el-Kurtubî (ö. 520/1126)

el-Muqaddimâtü'l-müme'hidât li-beyâni mâ iktedathü rüsümü'l-Müdevvene mine'l-aḥkâmî's-şer'ıyyât ve't-taḥşilâtü'l-muḥkemât li-ümme'hâti mesâ'ilihe'l-müşkilât: el-Müdevvene'deki meseleleri daha sistematik hale getirerek naslarla temellendirmesi, fıkıh usulü açısından açıklaması ve mezhep içi ittifak ve ihtilâfların yanı sıra bazen diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermesiyle eserin muhtasarları arasında özel bir yere sahiptir (Bardakoğlu, 1999, XX, 254).

2.1.7.3. Ziyâüddîn Ebü'l-Mevdedde (Ebü's-Safâ, Ebü'z-Ziyâ) Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî (ö. 776/1374 [?])

Muḥtaşarü'l-'Allâme Halîl fi fikhî'l-İmâm Mâlik: Kuzey Afrika ülkelerinde "el-Kitâb" diye tanınmış Maliki fikhına dair bir eserdir. Eser, fikhî hükmü nihaî olarak belirtilmeyen birçok meseleyi içermekle beraber bu meselelerin mezhep içinde nasıl değerlendirileceğine yönelik bir rehber vazifesi görmektedir (Kaya, 2006, XXXI, 71).

2.1.8. Hanbelî Mezhebi İle İlgili Eserler

İbn Kayyim el-Cevziyye el-Hanbelî (ö. 751/1350)

İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn: İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) İslâm hukuk düşüncesini Selefî bir yaklaşımla ele aldığı eseridir. Mezhepler üstü veya Selefî nitelikte bir metodoloji denemesi mahiyetindeki eserde bu metodolojinin Hz. Peygamber'den itibaren gelişim seyri ve genel esasları ele alınmıştır (Apaydın, 2000, XXII, 73).

2.1.9. Fıkıh Dair Diğer Eserler

Ebü'l-Mevâhib (Ebü Abdîrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şa'rânî el-Mısırî (ö. 973/1565)

Keşfü'l-ğumme 'an cemî'i'l-ümme: Eserde dört Sünnî mezhep tarafından delil kabul edilen hadisler senedleri ve kaynakları belirtilmeksizin sıralanmıştır. Müellif bu hadislerin tahrîcini el-Menhecü'l-mübîn fi beyâni edilleti'l-müctehidîn adlı eserinde yapmıştır (Kaplan, 2010, XXXVIII, 347).

el-Mizânü's-Şa'râniyye el-müdhile li-cemî'i akvâli'l-e'immeti'l-müctehidîn ve mukallidihim fi's-şer'ati'l-Muhammediyye (el-Mizânü'l-kübrâ): Önceki eserde ortaya konan hedefin geniş biçimde uygulamasından ibaret olan eserdir. A. Faruk Meyan eseri Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Kaplan, 2010, XXXVIII, 347).

2.1.10. Fıkıh Usulü İle İlgili Eserler

2.1.10.1. Ahmed b. Ebî Saîd b. Abdillâh (Ubeydillâh) el-Leknevî (ö. 1130/1718)

Nûrû'l-envâr fi şerhi'l-Menâr: Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) fıkıh usulüne dair Menârü'l-envâr adlı eserinin şerhidir. Eserini Medîne'de ikameti sırasında Menârü'l-envâr'ı okuttuğu öğrencilerinin isteği üzerine iki ay içinde yazmıştır (Çeker, 1993, VIII, 35).

2.1.10.2. Hüsâm Çelebi, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahman (ö. 926/1520)

Haşiye 'alâ Şerhi'l-Vikâye li-Sadri's-Şerî'a: Sadrişşeria el-Evvel Ubeydullah b. Mahmûd el-Mahbûbî'nin kaleme aldığı ve Hanefî mezhebinde dört muteber fıkıh metninden biri kabul edilen Vikâyetü'r-rivâye'nin, Sadrişşeria el-Evvel'in torunu Sadrişşeria es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd tarafından Şerhu'l-Vikâye adıyla yapılan en meşhur şerhine Hüsâm Çelebi'nin yazdığı haşiyedir (Gazzî, 1989, III, 147).

2.1.10.3. İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457)

et-Tahrîr fi 'ilmi'l-usûl: Fukaha ve mütekellimîn metotları birleştirilmek suretiyle kaleme alınan fıkıh usulüne dair muhtasar bir eser olup üzerine İbn Emîru Hâc ve Emir Padişah tarafından birer şerh yazılmış, Zeynüddin İbn Nuceym de kitabı Lübbü'l-usûl adıyla ihtisar etmiştir (Koca, 2000, XXI, 88).

2.1.10.4. Hücetü'l-İslâm Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.505/1111)

el-Müstaşfâ fi 'ilmi'l-usûl, 1322/1904 Bulak: Gazzâlî'nin Nişâbur'da iken hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı sanılan kitap, gerek muhtevası gerekse etkileri bakımından düşünürün en önemli eserlerinden

biridir. Burada mantıkla fıkıh usulünü ustaca mezcetmiş olan Gazzâlî, aynı zamanda yeni mantık anlayışının da doğmasına zemin hazırlamıştır Karlığa, 1996, XIII, 519).

2.1.11. Lügat ve Garibu'l-hadis İle İlgili Eserler

2.1.11.1. Cemâlüddîn Muhammed Tâhir b. Alî el-Fettenî (ö.986/1578)

Mecma'u bihâri'l-envâr fi ğarâ'ibi't-tenzîl ve letâ'ifi'l-ahbâr: En meşhur eseri olup şeyhine atfen hazırladığı büyük bir Kur'an ve hadis lügatidir. Kitabın hadisle ilgili kısmı Kütüb-i Sitte hadislerindeki garib kelimeleri ihtiva etmektedir (Nizâmî, 1995, XII, 486).

2.1.11.2. İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî er-Rüveyfîi (ö. 711/1311)

Lisânü'l-'Arab: Kelime sayısı ve ihtiva ettiği ayrıntılı bilgiler bakımından Arapça sözlükler arasında birinci sırada yer alır. Mukaddimesinde daha önce telif edilmiş sözlüklerin ihtiyacı karşılamadığını söyleyen müellif âyet, hadis ve şiiirden bol örneklerle takviye edilmiş açıklamaları ihtiva eden yeni bir lugat meydana getirmek ve böylece, fasih Arapça ile yazma ve konuşmanın ayıp sayıldığı bir devirde Kur'an ve Sünnet dili olan Arapça'yı korumak için eserini kaleme aldığını belirtir (Kılıç, 2003, XXVII, 195).

2.1.11.3. Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdi (ö.817/1415)

el-Ķâmûsü'l-Muhîf: İlim âleminde çok tanınan sözlüklerden biri olan eserdir. Farsça ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Kılıç, 2001, XXIV, 287).

2.1.11.4. İbnü'l-Esir, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esirüddîn Muhammed eş-Şeybânî (ö. 606/1210)

en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis ve'l-eser: Hadislerdeki nâdir kelimeleri alfabetik sırayla açıklayan ve garibü'l-hadis konusunun önemli kaynaklarından olan eserdir (Koçkuzu, 2000, XXI, 28).

2.1.11.5. Ebü'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî el-Hamevî (ö.770/1368-69)

el-Misbâhu'l-münîr fi ğaribi's-şerhi'l-kebir li'r-Râfi'i: Şâfiî fikhının önemli kaynaklarından biri ve Gazzâlî'nin el-Vecîz adlı eserinin şerhi olan Râfiî'nin (ö. 623/1226) Fethu'l-'azîz fi şerhi'l-Vecîz adlı kitabındaki garib kelimeleri açıklayan bir sözlüktür. Müellif kelimeleri, Zemahşerî'nin Esâsü'l-belâĝa'sında olduğu gibi kök harflerine göre birinciden başlayarak son harfine doğru sıralamıştır (Elmalî, 1995, XII, 516).

2.1.11.6. Ali b. İsmail Ebû Hasan İbn Sîde (ö. 458/1066)

el-Muħaşşas: Kadim sözlük âlimlerinin çeşitli konularda yazdığı risâlelerin muhtevalarını bir araya getiren ve konularına göre düzenlenen hacimli ansiklopedik Arapça bir sözlüktür (Halîfât, 2006, XXXI, 18).

2.1.12. Siyer ve Tarih İle İlgili Eserler

2.1.12.1. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî (ö. 218/833)

es-Sîretü'n-nebeviyye (Sîretü İbn Hişâm, Sîretü Resûlillâh): Hz. Peygamber'in hayatına dair tamamı zamanımıza intikal etmiş en eski kitaptır. İbn İshak'ın es-Sîre'sinin farklı râviler tarafından nakledilen birçok nüshasının hiçbiri tam olarak günümüze gelmemiştir (Fayda, 1999, XX, 72).

2.1.12.2. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî el-Baĝdâdi (ö. 310/923)

Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk: Günümüze tam olarak ulaşan ikinci eseridir. Daha önce yazılmış ve zamanımıza intikal etmemiş birçok kitaptan yaptığı nakiller dolayısıyla büyük değeri bulunan eseridir. Çeşitli baskıları, zeyilleri ve muhtasarlara yapılmış, farklı dillere tercüme edilmiştir (Fayda, 2010, XXXIX, 314).

2.1.12.3. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Baĝdâdi er-Rûmî (ö. 626/1229)

Mu'cemü'l-büldân: Yâkût el-Hamevî 615/1218 yılında Merv'de bulunduğu sırada, hocası Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin hadis dersinde Arap yarımadasında düzenlenen panayırlardan birine adını veren Hubâşe'nin okunuşu hususunda çıkan bir tartışma üzerine yer adlarıyla ilgili bir esere ihtiyaç duyulduğunu farkedip eserini yazmaya karar verdiğini eserdir (Avcı, 2013, XLIII, 290).

2.1.12.4. Celâlüddîn es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505),

Târîhu'l-ħulefâ' (Menâhilü's-şafâ' bi-tevârihi'l-e'imme ve'l-ħulefâ'): Hz. Ebû Bekir'den müellifin devrine kadar gelen halifelerin hayatı ve bunların dönemindeki olayların kronolojik sırayla anlatıldığı bir eserdir (Özkan, 2010, XXXVIII, 188-198).

2.1.12.5. Kâdi Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî (ö. 990/1582)

Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis: Diyârbekrî'nin en önemli eseridir. Kâtib Çelebi siyer, megâzi ve tefsirle ilgili çok sayıda güvenilir kaynaktan faydalanılarak hazırlanan bu eserin 8 Şâban 940'ta (22 Şubat 1534) tamamlandığını söyler. Ancak eserin çeşitli matbu nüshalarının Osmanlı Padişahı III. Murad'ın tahta çıkışına (982/1574) dair bilgileri de ihtiva ettiği dikkate alınarak daha sonraki bazı olayların bizzat müellif ya

da müstensih tarafından ilâve edildiği ileri sürülebilir. Târîhu'l-hamîs esas itibariyle bir siyer kitabı olup bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimededen meydana gelmiştir (Özaydın, 1994, IX, 473)

2.1.12.6. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282)

Vefeyâtü'l-a'yân ve en-bâ'ü ebnâ'î'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev esbetehü'l-'ayân: Eser, İslâm'ın başlangıcından itibaren kaleme alındığı döneme kadar yaşayan, herhangi bir alanda şöhrete kavuşmuş kadın ve erkek 800'den fazla kişinin biyografisini içerir (Özaydın, 1999, XX, 18).

2.1.13. Değişik İlimler İle İlgili Eserler

2.1.13.1. İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (ö. 646/1249)

el-Kâfiye: Nahivle ilgili muhtasar bir mukaddime olup Doğu İslâm dünyasında nahiv öğretimi konusunda ilk sırada gelen eserlerden biridir (Kılıç, 2000, XXI, 56-57). Arap gramerine dair kaleme alınmış üç temel eserin sonuncusudur. Bunların ilki olan Sibeveyhi'nin el-Kitâb'ında nahiv ve sarf konuları zengin örneklerle geniş bir biçimde ancak karışık olarak incelenmiş, Zemahşerî de bu malzemeyi kısmen özetleyip düzene sokmak suretiyle el-Mufassal'ını meydana getirmiştir. İbnü'l-Hâcib ise el-Mufassal'dan yararlanarak nahve dair konuları daha öz ve yalın bir anlatımla el-Kâfiye'sinde toplamıştır (Kılıç, 2007, XXIV, 153-154).

eş-Şâfiye: Sarfa dair bilgileri de eş-Şâfiye'sinde toplamıştır (Kılıç, 2007, XXIV, 153-154). Yazıldığı günden itibaren esere başta müellifi olmak üzere çeşitli âlimler tarafından Arapça, Farsça ve Türkçe elli beş civarında şerh yazılmıştır (Kılıç, 2000, XXI, 56-57).

2.1.13.2. Necmü'l-eimme Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdi es-Semnâki (es-Semnâi) (ö. 688/1289'dan sonra)

Şerhu'l-Kâfiye: el-Kâfiye şerhlerinin en geniş olup eserde yer alan 957 şâhid beyti Abdülkâdir el-Bağdâdi Hizânetü'l-'edeb adıyla geniş bir şekilde açıklamıştır. Seyyid Şerîf el-Cürçânî de bu şerhe bir hâşiye yazmıştır. Müellif bu çalışmasında nahiv meselelerini basit bir üslûpla ele alarak tartışmış, tercihlerde ve içtihatlarında bulunmuş, nahiv ve lugatın felsefesini yapmış, hükümlerin illetlerini açıklamıştır. Eser bu özellikleriyle sahasında yapılmış diğer çalışmalardan daha üstün kabul edilmiştir. Süyûtî de muhteva, tahkik ve hüsn-i ta'lîl bakımından el-Kâfiye'ye ve diğer nahiv kitaplarına böyle bir şerhin yazılmadığını belirtmektedir Kılıç, 2001, XXIV, 154; Gümüş, 2007, XXXIV, 387).

2.1.13.3. Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492)

el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye: Hayatta kalan tek oğlu Ziyâeddin Yusuf için kaleme aldığı bu eser, Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'sinin şerhidir. Telifi 11 Ramazan 897'de (7 Temmuz 1492) tamamlanan ve şârihin lakabı olan Molla Câmî, Şerh-i Molla Câmî veya sadece Câmî adlarıyla anılan Arap gramerine dair bu eser, Osmanlı medreseleriyle diğer İslâm dünyasındaki medreselerde eskiden ders kitabı olarak okutulduğu gibi günümüzde de eski yonteme göre Arapça öğreten bazı yerlerde bu gelenek sürdürülmektedir. Kitaba kırk altı kadar hâşiye yazılmış, bunların onu basılmıştır (Okumus, 1993. VII, 96; Kılıç, 2001, XXIV, 154).

2.1.13.4. Ebü'l-Bekâ Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî (İbnü'l-Kâsîh) (ö. 801/1399)

Şerhu İbnü'l-Kâsîh (Tecvidle ilgili) (Sehârenpûri, 2006, I, 157).

2.2. Halil Ahmed'in Şerh Yöntemi

Ebû Dâvûd'un Sünen'ninin bab başlıkları ve altındaki hadisler her ne kadar açık ve net, imamın ne kastettiği anlaşılıyor olsa dahi bazı yerlerde araştırmaya ve açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Örnek olarak, istihaze bablarında müellifin neyi kastettiği neyi hedeflediği bir problem olup, şiddetli bir kapalılık ve anlaşılmaçlık vardır. Bu kadar şerhe rağmen bu kapalılık halen devam etmektedir. Ebu Davud'un en eski şerhi, Hattâbî'nin "Meâ'limu's-sünen"idir. Ebû Dâvûd'la Hattâbî arasında yaklaşık iki yüz sene vardır. Hattâbî Sünen'i fikhî açıdan şerh etmiştir. Hadis ilmi itibariyle bir şerh değildir. Fıkıh açısından üstün bir şerh olsa bile hadisle uğraşanların ve sonraki nesillerin ihtiyaç duyacağı ve kapalılıkları giderme adına sadra şifa bir şerh değildir. Ayrıca her bir şerhin kendine ait özellikleri olduğu gibi Meâ'limu's-sünen'in de kendine ait özellikleri vardır.

Son dönemlerde Hindistanlı âlimlerin Sünen üzerine yazdıkları şerhler faydalıdır. Fakat ikna edici uygun çözüm açısından hala yeterli seviyede değildir. Bu bağlamda o bölgede yazılan en güzel şerhlerden birisi Mahmud el-Hattâb'ın el-Menhelü'l-'azbî'l-mevrûd adlı şerhidir. Fakat çok geçmeden ikinci ve üçüncü ciltlerinde planında değişiklik yapılmış birinci ciltteki gidişat üzere gidilmemiştir. Sonra da tamamlanamamıştır. Müellifin oğlu şerhi tamamlama cihetine gitmişse de öncekinden farklı bir şey yapmamıştır.

Halil Ahmed Sehârenpûrî'nin şerhi alanında büyük bir boşluğu doldurmuştur. Şöyle ki, Sünen'in yazımında amaçlanan gayeleri öğrenmek veya öğretmeye çabalayanlar için ihtiyaç duyacakları en önemli eserlerin başında gelmektedir. Ayrıca kelime açıklamaları, konularına göre hadislerden fıkıh istinbatı, hadis ricali hakkında gözden geçirilmiş özet bilgiler ihtiva etmesi, kapalı hadis metinlerini ve musannıfın sözlerini açığa çıkarması, yorumu zor yerleri kolaylaştırması ve gönlü ferahlatan metin şerhiyle ayrıcalığı olan bir şerhtir. Hadislerden Hanefiler lehine fikhî sonuçlar çıkarmıştır. Halil Ahmed'in bu şerhteki yöntemini şu şekildedir.

2.2.1. Ravi ve Senedlerle İlgili Tahlilleri

Sünen'deki hadislerin senedlerinde bulunan râvileri İbn Hibbân'ın es-Sikât, Zehebî'nin el-Mîzânü'l-'itidâl, İbn Hacer'in Tehzîbü't-tehzîb ve bu kitaplar gibi diğer muteber rical kitaplarından yararlanarak özet bir şekilde tanıttıklarını, cerh ve tadil ilminde söz sahibi imamların sözleri ışığında ve kitapların bu ilimdeki yerine de değinerek yapmıştır. Râvilerin genelde herbirinin vefatlarını da vermeye çalışmıştır.

Konuyla alakalı şu misalleri verebiliriz: Sehârenpûrî, Sünen'in Tahâret kitabının abdest bozarken kıbleye yönelmenin mekruh oluşu babında yer alan bir hadisin senedinde geçen râvileri yukarıdaki ismini verdiğimiz cerh ve tadil imamlarının kitaplarından alıntı yapıp, râvilerin cerh ve tadil açısından konularını belirterek şöyle tanıtmış. Senedde geçen ilk ravi: Muhammed b. Yahya b. Fâris'tir. İsmi Muhammed b. Yahya b. Abdullah b. Hâlid b. Fâris b. Züeyb ez-Zühli'dir. Hadiste sika, hafız ve celildir. Künyesi Ebu Abdullah, nisbesi ise en-Nisaburî'dir. Hicri 258 senesinde vefat etmiştir. İkinci Ravi Safvân b. İsa ez-Züheli: Künyesi Ebu Muhammed, nisbesi ise el-Basrî'dir. Kendisi hadiste sıkıdır. Hicri 198 de vefat etmiştir. Üçüncü ravi Hasan b. Zekvân'dır. Künyesi Ebu Seleme, nisbesi ise el-Basrî'dir. Hadiste sadıktır. Ancak bazen hata yapardı. Kaderiyye mezhebine mensup olmakla itham etmişlerdir. Kendisi bazen tedlis yapardı. Dördüncü ravi Mervân el-Esfer'dir. Künyesi Ebu Halfe, nisbesi ise el-Basrî'dir. Kendisine Mervan b. Hâkân veya Sâlim de denilirdi. Hadiste sıkıdır. İbn Hibbân onu es-Sikât adlı eserini zikretmiştir. Beşinci ravi Abdullah b. Ömer b. Hattâb el-Adevî'dir. Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Hz Peygamber'e peygamberlik gelmeden kısa bir süre önce doğmuştur. Uhud Savaşı'nda on dört yaşında olduğu için savaşa Hz Peygamber tarafından alınmamıştır. Sahabe arasında çokça hadis rivayet edenlerden biridir. Hz Peygamberin sünnetine sıkı bir şekilde ittiba edendir. Hicri 73 yılında vefat etmiştir (Sehârenpûrî, 2006, I, 200).

Sehârenpûrî bu bilgiyi verdikten sonra hadisin senedi ile ilgili olarak "İbn-i Hacer'in Fethu'l-bârî'de bu hadisi zikrettikten sonra 'Ebû Dâvûd ve Hâkim hasen bir isnadla hadisi eserlerine almışlardır' dedi." Sehârenpûrî, hadisin isnadı ile alakalı tahlilini İbn-i Hacer'in Fethu'l-bârî'sinden alıntı yaptığı bilgi çerçevesinde İbn-i Hacer'i şöyle eleştirmiştir: İbn-i Hacer'in, "Hadisin sened zincirinde geçen Hasan b. Zekvân hakkında hadis münekkitleri herhangi bir şey söylemeyip, sükût etmişlerdir. Bu sebeple hadisin isnadı hasendir" sözü, Hasan b. Zekvân'ı hadisçilerden birçoğu zayıf saydıklarından dolayı hayret vericidir. İbn-i Hacer bu hadislerle nasıl ihticac edilebilir demiştir." Daha sonra hadisin senedinde geçen Hasan b. Zekvân hakkında cerh ve tadil imamlarının sözlerini şu şekilde vermektedir: "Yahya b. Maîn ve Ebu Hatim Hasan b. Zekvân'ın zayıf olduğunu, Ebu Hatim ve Nesâî'nin Hasan b. Zekvân hakkında leysa bi'l-kavî dediklerini, Yahya b. Maîn'in munkeru'l-hadis diyerek onu zayıf saydığını, İbn Ebû Dünyâ'nın "Hasan b. Zekvân benim indimde kuvvetli değildir" dediğini ve Ahmed b. Hanbel'in "Hasan b. Zekvân'ın hadisleri bâtıldır" dediğini aktararak sened tahlilini yapmıştır (Sehârenpûrî, 2006, I, 202).

2.2.2. Hadis Tekniği Açısından Müşkil Durumda Olan Hadislere Yaklaşımı

Sehârenpûrî, hadislerin şerh edilme aşamasında hadis tekniği açısından müşkil durum arz eden hadisleri, hadis ilimleriyle ilgili birçok kitaptan istifade ile birlikte çoğu zaman İbn-i Hacer'in eseri Şerhu Nuhbetü'l-fiker'den alıntı yaparak çözmeye çalışmıştır. Bunun birçok örneği vardır ve birkaç tanesini örnek verebiliriz. Sehârenpûrî, taharat kitabında geçen hadisin senedindeki "حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسَرَّدٍ ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءٍ" ifadesinin hadis ilimleri bağlamında ne anlaşılması gerektiğine dair önce kendi fikrini şu şekilde; "رَوَاهُ رَوَايَةً" ifadesi "رَوَاهُ رَوَايَةً" ifadesi "رَوَاهُ رَوَايَةً" vermektir. Yani hadis merfudur. Çünkü bu gibi masdar şeklinde gelen ifadeler cümle içerisinde hazfedilmiş bir fiilin mastarı durumundadır. O zaman cümle "رَوَاهُ رَوَايَةً" şeklinde olur." Daha sonra bu izahını kuvvetlendirmek ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Şerhu Nuhbetü'l-fiker'den şu şekilde bir alıntı yapmıştır: "رَوَاهُ رَوَايَةً" ifadesi, sarıh sigalarla Hz. Peygambere nisbet edilen "كَقَوْلِ النَّبِيِّ عَنْ النَّبِيِّ" gibi yerlerde nasıl ki rivayet: "hadis Hz. Peygamber'den merfu olarak rivayet edildi" veya "hadis Hz. Peygambere ulaştırıldı" şeklinde "حَدَّثَنَا" kaydı konularak anlaşılıyorsa, kinayeli bir sigayla varit olan bir rivayette "رَوَاهُ رَوَايَةً" ifadesiyle kayıt konularak "رَوَاهُ رَوَايَةً" şeklinde anlaşılması muhtemeldir. Dolayısıyla "رَوَاهُ رَوَايَةً" ifadesi "حَدَّثَنَا" gibi değerlendirilerek neticeye ulaşılabilir (Sehârenpûrî, 2006, I, 195).

Sehârenpûrî konuyla ilgili "هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ" örneğinde vuku bulan anlaşılması zor olan durumu yine Şerhu'n-Nuhbetü'l-fiker'den alıntılar yaparak çözüme kavuşturmuştur. Ebû Dâvûd'un hadislerin sonunda

söylediği “ هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ ” ifadesini Nuhbe şerhinde İbn Hacer şöyle izah eder: Hadis'i rivayet eden ravide zayıflık ile beraber muhalefet söz konusu ise yani eğer muhalif ravi hafızasının iyi olmayışı, cehaleti ve bunun gibi sebepler yüzünden zayıfsa bu ravinin rivayet ettiği hadise tercih edilen görüşe göre maruf hadis denir. Onun mukabiline yani zayıf ravinin kendinden daha iyi durumda olan raviye aykırı bir şekilde rivayet ettiği hadise ise münker hadis denir. Hafız İbni Hacer kitabının başka bir yerinde ise şöyle demiştir: Üçüncüsü, münker hadiste muhalefet kaydı şart koşmayan kişilerin görüşüne göre münker ise yani ravi, hatasının fazlalığı sebebiyle hadis münekkitleri tarafından ta'n edilmişse, bu ravinin rivayet ettiği hadis münker olmamakla beraber, münker hadisde sıkı ravinin zayıf raviye muhalefetini şart koşmayanların görüşüne göre münkerdir. Şart koşanlara göre ise münker değildir (Sehârenpûrî, 2006, I, 230).

2.2.3. Hadislerin Metinlerini Tahlili

Sehârenpûrî, hadis metnini istenilen maksada uygun geniş izahlar yapmıştır. Özellikle hadisin farklı bir meseleyle ilgisi olması halinde, amaçlanan anlamı iyice açıklamış ve şerhi uzatma yönüne gitmiştir. Ebû Dâvûd'un Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği hadis buna örnektir. Muhammed b. Yahya b. Hibbân, Abdullah b. Ömer'in oğlu Abdullah'dan rivayet ettiği hadiste dedi ki; "Abdullah b. Ömer'in oğlu Abdullah'a: "Sen (in baban) İbn Ömer'in abdestli ve abdestsiz iken her namaz için abdest almasının sebebi nedir? dedim. Abdullah da; "(Amcasının kızı) Esmâ bint-i Zeyd b. el-Hattâb'ın kendisine, Abdullah b. Hanzala b. Ebî Âmir'in şöyle dediğini nakletti: "Resûlullah (s.a.) abdestli ve abdestsiz iken her namaz için abdest almakla emrolundu. Bu ona zor gelince her namaz için misvak kullanmakla emredildi." İbn Ömer'e gelince "O, kendinde bu gücü bulduğundan dolayı her namaz için abdest almaya devam etti." (Ebû Dâvûd, Tahâre, 25).

Hız. Peygamber abdesti olsun veya olmasın her namaz için abdest almakla emrolunmuştur. Bu ona zor gelince her namaz için misvak kullanması emredildi. Misvak her namaz için abdest almanın yerine ikame edildi. Her namaz için abdest alma vucubiyeti üzerinden düşürüldü. İbn Ömer her namaz için abdest almaya güç yetirebileceğini ve amellerin en faziletlisinin meşakkati en fazla olanı olduğunu düşündüğünden dolayı her namaz için abdest almayı devam ettirmiştir. Sehârenpûrî, hadise bu şekilde özetledikten sonra bu hadisin namaz için abdest alan herkese misvak kullanmanın vacip olduğuna delalet ettiğini söylemektedir. Bundan dolayı bu konuyu genişçe incelemek gerektiğini düşündüğünden konu hakkında sorular sorarak hadisin izahını şöyle sürdürmüştür: Acaba Allah Resulü bu vacibi mescide namazı eda için geldiğinde namazdan hemen önce yerine getirir miydi? veya abdest anında mı yerine getirirdi? veya hem abdest alırken hem de namazda mı yerine getirirdi? Bu konuya bu sorular çerçevesinde baktığımızda görürüz ki; Hız. Peygamber namazdan az önce misvak hiç kullanmamış. Bu uygulama Hız. Peygamberin ve onun halifelerin uyguladığına dair sabit olan bir uygulama yoktur. Eğer Hız. Peygamber her namazdan önce misvak kullanmış olsaydı bu uygulaması ondan tevaturen nakledilirdi. Nitekim diğer vacipler nakledilmiştir. Aksine Hız. peygamberden gelen rivayetlere bakıldığında sabit olan nokta şudur. Hız. Peygamber namaz için misvak kullandığı zaman abdest alırken veya abdestten biraz önce misvak kullanırdı. O zaman Hız. Peygamberin bu şekilde misvak kullanışı namaz için kendisine vacip kılınan misvak kullanmaya hamledilir." diyerek konuyu uzattıkça uzatmakta, okuyucunun zihninde soru işareti bırakmama gayreti içerisinde olmaktadır. (Sehârenpûrî, 2006, I, 321, 322).

2.2.4. Tahric Konusundaki Yöntemi

Sehârenpûrî, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde bulunan bir hadisin metnini açıklarken eğer o hadisten veya hadislerden daha net ve açık rivayet eğer Sahih veya diğer Sünen'lerde varsa bunu belirmiş veya ona işaret etmiş dolayısıyla konuyu net olarak ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bir hadisi başka kaynaklarda bütün araştırmalarına rağmen bulamamışsa bunu tereddütsüz açıkça beyan etmiştir. Buna örnek olarak Tahâret kitabında nakledilen şu hadisi verebiliriz: "Abdurrahmân b. Hasene (r.a.) şöyle demiştir: (Bir gün) Amr b. As ile birlikte Hız. Peygamberi (s.a.v.) ziyarete gitmiştik. Hız. Peygamber (s.a.v.), yanında sığır derisinden bir kalkanla olduğu halde yanımıza geldi. Sonra onun (arkasına) gizlenerek küçük abdestini bozdu. Biz "dikkatle bakınız. Peygamberimiz kadınlar gibi oturarak (ve gizlenerek) abdestini yapıyor (bozuyor)" dedik. Hız. Peygamber (s.a.v.) bunu işitti ve şöyle buyurdu: "İsrailoğullarından birinin başına gelenleri bilmiyor musunuz? Onlar (elbiselerine) bulaştığı zaman idrarın isabet ettiği kısmı keserlerdi. İşte, İsrailoğullarından bir kimse bundan (idrarin değdiği yeri kesmekten) onları nehyetti. Neticede (idrarin elbise üzerinde kalmasına sebebiyet verdiği, onları doğru olanı yapmaktan alıkoyma için) kabir azabına uğratıldı." Ebû Dâvûd dedi ki: "Mansur Ebû vâ'il'den, o da Ebû Musâ'l-Eş'arî'den bu hadisi rivayet ederken Ebû Musa'nın (r.a.) (hadisteki) "elbiselerine idrar bulaşınca" sözü yerine "derilerine idrar bulaştığında" dediğini söylemiştir." Âsım ise Ebû Vâ'il'den, o Ebû Musa'dan, o da Hız. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet ederken Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sözü geçen tabirler yerine "onlardan birisinin cesedine (idrarin bulaştığında)" dediğini rivayet etmiştir (Ebû Dâvûd, Tahâre, 12).

Sehârenpûrî konuyu daha net bir şekilde ortaya çıkarmak için yukarıdaki Ebû Dâvûd rivayetinden daha sarıh ve açık olan Buhârî'deki şu rivayeti şerhine dâhil etmiştir: Buhârî'nin Mansur'dan onun da Ebu Vâil'den mevzûl yani kesintisiz bir şekilde kitabına dâhil ettiği hadiste Ebû Vâil şöyle demiştir: "Ebû Mûsâ el-Eş'ârî bevl serpinleri dokunmasın diye pek ziyâde hassasiyet gösterir ve İsrail oğullarından birinin elbisesine bevl değerse onu makas ile kesdiğini söylediler. Huzeife -bunu iştince-: Ah keşke Ebû Mûsâ böyle hassas davranmaktan ve böyle söylemekten kendini tutsaydı! Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kavmin süprütülüğüne/çöplüğüne geldi de ayakta dikilerek bevl etti... demiştir." Sehârenpûrî bu hadisi Buhârî'nin Sahîh'inden alıntı yaparak verdikten sonra yine bu rivayeti biraz daha tavih için Buhârî'nin şerhi olan Fethu'l-bârî'den şu kesitleri almıştır: Müslim'in Sahîh'inde "Beni İsrail'den birinin cildine/derisine bevl bulaşursa onu makaslarla kesermiş" kaydı vardır. Kurtûbî: hadisteki ciltten/deriden kastedilen şeyin deri üzerine giyilen elbise olduğu yorumunu yapmıştır. Müslim'in rivayeti Ebû Dâvûd rivayetini desteklemektedir. Ancak Buhârî rivayeti daha sarıh ve açıktır. Yani kesilen şey elbisedir. (Sehârenpûrî, 2006, I, 244, 245).

2.2.5. Fıkhu'l-hadis Konusunda Yöntemi

Mezheplerin görüşlerini zikrederken hadislerden hüküm çıkarmayı da ihmal etmez. Tercihini ve kararını çoğu zaman Hanefi Mezhebi lehine kullanır. Hadislerden Hanefiler lehine fikhî sonuçlar çıkarmıştır. Eğer hadis Hanefilerin delillerine uygunsuzsa diğer görüşleri verir ve geçer. Fakat Hanefilerin delillerinden biri değilse o konuyla ilgili Hanefilerin delillerini bulur orada uzun uzadıya delilleri temellendirmeye çalışır. Diğer müctehitlerin özellikle dört mezhep imamının görüşlerini mutlaka zikreder. Mezhep görüşlerini beyan ederken güvenilir kaynaklarından istifade ederek mezheplerin dayandıkları delilleriyle tam olarak aktarmaya çalışır. Sık sık Sahabe ve Tâbiîn sözlerine yer vermiştir. Bu konuları genelde Şevkânî'nin Neylü'l-evtâr şerh-i Münteka'l-ahbâr adlı eserinden nakillerde bulunarak açıklamaya çalışır. Bu durumu Tahâret kitabının abdest bozarken kibleye yönelmenin mekruh oluşu babında ravi Selmân el-Fârisî tarafından mevzûl olarak rivayet olunan hadisin şerhinde görmekteyiz. "Selmân el-Fârisî'ye 'Peygamberiniz size abdest bozarken nasıl oturulacağına kadar her şeyi öğretti (öyle) mi?' diye sorulmuş da; 'Evet, salat ve selâm üzerine olsun (Allah Resulü) bizleri büyük abdest bozarken, su dökerken kibleye yönelmekten men etti' diye cevap vermiştir." (Ebû Dâvûd, Tahâre, 4). Sehârenpûrî bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir: "Kible kendisine dönülüp yönelen yer demektir. Kible tarafına yönelme ona hürmet ve tazim açısından namazda nasıl emredilmişse bu hadiste de kastedilen kazai hacet yaparken kibleye hürmet ve tazim nedeniyle insanın önünün ve arkasının kible tarafına doğru olmamasıdır. Bu konuda âlimler farklı görüş serd ederek ihtilaf etmişlerdir Buhârî şarihi Aynî Şerh-u Sahîh-i Buhari adlı eserinde bu görüş farklılıklarını dört kategoride değerlendirmiştir. Birinci grubu olanlar kazai hacet halinde kibleye karşı ön ve arkanın dönülmesinin kesin olarak yasaklandığını savunanlar oluşturmaktadır. İkinci grubu mutlak olarak caiz olduğunu söyleyenlerin görüşü oluşturmaktadır. Üçüncü grubu binaların içerisinde ve dışarıda kibleye karşı önünü dövmenin caiz olmadığını söyleyenlerin görüşü ama arkanın görülmesinin caiz olduğunu söyleyenlerin görüşü oluşturmaktadır. Ebu Hanife'den rivayet olunan iki görüşten birisi bu şekildedir. Dördüncü grubu oluşturanlar ise açık alanda önün ve arkanın kibleye karşı dövmenin haram olduğunu savunanlar evlerin içerisinde ise her ikisinin de caiz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bu görüşte olanlar İmam Malik, İmam Şafi ve İmam Ahmed'tir. Sehârenpûrî daha sonra Aynî'nin sözünün devamını şu şekilde nakletmiştir: Rivayet edilen bu hadis, ister dışarıda isterse binaların içerisinde olsun Ebu Hanife'nin görüşüne göre hem kazai hacet yaparken hem de bevl ederken kibleye karşı önün ve arkanın dönülmesinin caiz olmadığına delildir. Ebu Eyyub el-Ensari Mücahit İbrahim en-Nehâî, es-Sevrî, Ebu Sevr ve bir rivayette Ahmet b. Hanbel de bu görüştedirler" diyerek Sahabe, Tabiîn ve bir kısım Mezhep imamlarının görüşlerini beyan etmektedir. Ayrıca Şevkânî de Neylü'l-evtâr adlı eserinde bu görüşleri detaylı bir şekilde vermektedir (Sehârenpûrî, 2006, I, 181, 182).

2.2.6. Lafızlardaki Rivayet Farklılıklarına Değinişmesi

Sehârenpûrî, metindeki lafızların rivayet farklılıklarına ve bir kısmı diğerlerini tercih edilmekle beraber senetlerdeki ravilerin ihtilafına da dikkat çekmiştir. Bu konuda gerçekten derin bir çalışma yürütmüş, elinden gelen bütün çabayı sarf etmekten geri durmamıştır. Buna cihat kitabının müşriklere ait olup da Müslümanlara sığınarak Müslümanlığı kabul eden kölelerin durumu babında Ali b. Ebi Talip'den rivayet olunan bir hadisin metninde zikredilen yer konusundaki ihtilafı örnek olarak verebiliriz. Hz. Ali'den rivayet olunan hadis şu şekildedir: "Ali b. Ebi Talib'den; dedi ki: (Mekkeli müşriklere ait birtakım) köleler Hudeybiye gününde, sulhtan önce Rasulullahın (s.a.v.) yanına çıkageldiler." (Ebû Dâvûd, Cihad, 129). Sehârenpûrî bu hadiste olayın geçtiği yer hakkındaki ihtilafı netleştirmeye çalışmaktadır. Sehârenpûrî hadisi şu şekilde izaha çalışır: "Aslında bu hadiste sözkonusu edilen olay hicretin sekizinci yılının şevval ayında cereyan eden Tâif seferinde vukua gelmiştir. Fakat râvilerden birinin hatası yüzünden Ebû Dâvûd'un

Sünen'i ile Tirmizi'nin Sünen'inde ve Hâkim'in Müstedrek'inde bu olayın Hudeybiye musalehasında meydana geldiği ifade edilmiştir. Oysa bu olayın Taif seferinde meydana geldiğinde siyer ulemasının tümü ittifak etmişlerdir." Hadis metnindeki olayın Hudeybiye gününde değil, olayın Taif gazvesinde vuku bulduğunu şöyle izah etmiştir: "Hadis metnine iyi bakıldığında Hudeybiye lafzı Hz Ali'ye ait olmadığı aksine ravilerden birine ait olduğu görülecektir. Nitekim Ebû Dâvûd'un rivayetinde " yani" denildikten sonra " Hudeybiye gününden önce" denilmiştir. Hadis metninde geçen "Yani Hudeybiye gününden önce" ifadesi, hadis aslından değildir. Aksine ravilerden bir kısmı tarafından hocalarından anladıklarını yazmaları veya rivayet etmeleri sebebiyledir." Bu tahlil Ebû Dâvûd şerhlerinin neredeyse tamamında bulunmayan ve sadece Sehârenpûrî'nin derin bir araştırma, harika ve dakik cabası neticesinde ulaşılan bilgidir. (Sehârenpûrî, 2006, IX, 255).

2.2.7. Hadislerdeki Garip Kelimeleri İzahı

Sehârenpûrî hadislerde varid olan garip kelimeleri dakik bir inceleme ile vuzuha kavuşturmuştur. Genelde İbn Manzur'un eseri Lisânü'l-Arab'tan, Firuzâbâdî'nin eseri el-Kâmusu'l-muhîd'den ve Fettenî'nin eseri Mecma-u bihâri'l-envâr'dan yararlanmıştı. Bu konu Tahâret kitabının kişinin geceleri bir kaba küçük abdest bozması sonra onu yanına koyması babında Hukeyme bint Umeyme annesi Umeyme bint Rukayka'nın rivayet ettiği "Hz. Peygamberin (s.a.v.) sedirinin altında hurma ağacından yapılmış bir kap vardı. Geceleyin ona küçük abdest bozardı" (Ebû Dâvûd, Tahâre, 14) hadisinde geçen "عِدَان" kelimesinin izahını örnek verebiliriz. "عِدَان" kelimesi yukarıdan aşağıya doğru hurma ağacının yaprakları soyulmuş ve içi oyulmuş bir kaptır. Çoğulu "عِدَانَةٌ" dir. Mecma-u bihâri'l-envâr'da bu şekilde geçmektedir. el-Kâmusu'l-muhîd'de ise "عِدَان" kelimesi "عُود" kelimesini çoğulu olup manası; Hz. Peygamberin içerisine bevl ettiği kap olarak geçmektedir. Sindî Nesâî'nin şerhinde bu kelimenin "عُود" kelimesinin çoğulu mu? yoksa "عِدَان" tekil olup çoğulu "عِدَانَةٌ" mıdır? diye uzun uzadıya tartışmıştır. Sehârenpûrî bütün bu tartışmaları verdikten sonra "hangi kelime olursa olsun, ister hurmadan yapılmış olsun, ister hurma lifinden veya ottan yapılmış olsun neticede kullanım amacı aynıdır", diyerek konuya bir çerçeve çizmektedir (Sehârenpûrî, 2006, I, 250, 251).

2.2.8. Sünen'in Önceki Şarihlerinin Hatalarına Şerhinde Değinmesi

Sehârenpûrî, Ebû Dâvûd'un Sünen'ine şerh yazan önceki şarihlerin küçük olsun büyük olsun şerhlerinde yapmış oldukları hatalara değinmiştir. Tahâre kitabının hemen başlangıcında Ebû Dâvûd şarihlerinden Ebu't-Tîb Şemsu'l-hâk el-Azîmâbâdî'nin "الطهارة" kelimesini izah ederken yaptığı hatayı şöyle izah etmiştir. "الطهارة" kelimesinin el-Kâmusu'l-muhîd'deki yazılışı şu şekildedir: "ط" harfinin zammesıyla yazılır. Manası pisliğin yok olması demektir. "طَهَرَ" kelimesi "نَصَرَ" kelimesi ve "كَزَمَ" kelimesi ile aynı babantır. Bu kelime Lisânü'l-Arab'ta da aynı şekilde geçmektedir. Hiçbir Arapça kaynakta bunun dışında bu kelimenin başka bir babant geldiğine dair bir bilgi yoktur. Ancak anladım kadarıyla Çayetü'l-maksud yazarı Şemsu'l-hâk el-Azîmâbâdî bu kelimenin "صَرَبَ" kelimesinin babından da geldiğini söyleyerek hata yapmıştır. (Sehârenpûrî, 2006, I, 164).

2.2.9. Sünen'in Neşredilmiş Nüshalarındaki Farklılıkları Ortaya Koyması

Halil Ahmed Sehârenpûrî, Ebû Dâvûd'un Sünen'inin neşredilmiş nüshalarındaki farklılıkları düzeltmeye özen göstermiştir. Bu farklılıklar bir kısım nüshalarda ziyade şeklinde bir kısım nüshalarda noksanlık şeklinde tezahür ettiğine dikkat çekmiştir. Şu hadis bu konuya örneklerden biridir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، نَا أَسْوَدُ بْنُ غَامِرٍ، نَا شَرِيكَ، وَهَذَا لَفْظُهُ (ح): وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ - يَغْنِي الْمَخْرَمِيَّ -، نَا وَكَيْعٌ، عَنِ شَرِيكَ، الْمَعْنَى، عَنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنِ الْمَغِيرَةِ، عَنِ أَبِي زُرْعَةَ، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ - ﷺ - إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي ثَوْبٍ أَوْ رُكُوعًا فَاسْتَنْجَى." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فِي حَدِيثِ وَكَيْعٍ: "ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ فَتَوَضَّأَ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ الْأَسْوَدِ بْنِ غَامِرٍ أَتَمَّ.

İbrahim b. Halid, Esved b. Âmir, Şerik (Hadisteki lafzın manası Şerik'e aittir) (ح) Muhammed b. Abdullah yani el-Muharrimî, Vekî, Şerik, İbrahim b. Cerîr, Muğîre, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edilmiştir. O şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) helaya gitmek istediği zaman tevr yahut rekve denilen kaplardan biriyle su götürürdüm. Resûlullah (s.a.v.) onunla tahâretlenir ve elini toprağa silerdi. Sonra bir başka kapla su getirirdim, (onunla da) abdest alırdı." Ebu Dâvûd dedi ki: Hadisin (ilmi senedinden) "el-Esved b. Âmir tarihiyle gelen rivayeti daha tamdır" (Ebû Dâvûd, Tahâre, 24).

Sehârenpûrî, hadiste geçen "فِي حَدِيثِ وَكَيْعٍ" ifadesindeki ziyadeye şöyle dikkat çekmiştir: "Bu cümle muhaddis Mevlana Ahmet Ali'nin yazma nüshasında yoktur. Ayrıca Mısır'da basılan nüshalarda da yoktur. Ben bu cümleyi Hindistan'da basılan nüshada buldum. Nesâî'nin Vekî'den onun da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyete ettiği hadiste: "Peygamber (s.a.v.), abdest alacaktı da tahâretlenmeden sonra elini toprakla ovuşturdu." Aynı şekilde İbn Mâce'nin Vekî'den onun Şerik'ten onun da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o, şöyle söylemiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) büyük abdestini bozduktan sonra bir kaptaki su ile taharetlendi ve bundan sonra da elini toprağa sürdü." ifadeleri geçmektedir. Ne Nesâî de ne de İbn Mâce'de Ebû Dâvûd da geçen "Sonra bir başka kapla su getirirdim, (onunla da) abdest aldı" kaydı

geçmemektedir.” Buraya kadar zikredilenlerden bana göre doğrusu “قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فِي حَدِيثٍ وَكَيْعٍ” ifadesinin bir nâsîh tarafından hataen hadis cümleleri arasına girdirilmiş bir cümledir. Bu yargıyı Ebû Dâvûd'un başka bir babdaki şu “وَحَدِيثُ الْأَسْوَدِ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ” sözü doğrulamaktadır. Bu söze baktığımızda Vekî'nin rivayeti Esved b. Âmir'in rivayetinden daha noksan olduğuna açık bir şekilde delalet eder. Eğer bu lafızlar Vekî'nin rivayeti olsaydı, iş olup biter ve Esved b. Âmir'in rivayeti Vekî'nin rivayetinden daha noksan olurdu. Yine hadisin senedindeki tahvil (ح) sından önceki Ebû Dâvûd'un şu “وَهَذَا لَفْطُهُ” hadisteki lafzın manası Şerîk'e aittir” sözüne aykırı olurdu. Buraya kadar zikredilenlerden anlaşılın “قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فِي حَدِيثٍ وَكَيْعٍ” ifadesi, bir nâsîh tarafından hataen hadis cümleleri arasına girdirilmiş bir cümledir. (Sehârennpûrî, 2006, I, 307-312).

2.2.10. Şeyhi ve Hocasından İstifadesi

Sehârenpûrî, şerhinin müteaddit yerlerinde sözünü kuvvetlendirmek şeyhi ve hocası Reşid Ahmed Gengûhî'nin sözlerinden istifade etmiştir. Sehârenpûrî, Ebû Dâvûd'un “bu hadisin (hadisçiler indinde maruf şekli) bilinen şekli” İbn Cureyc, Ziyâd b. Sa'd, ez-Zuhrî, Enes kanalıyla gelen hadistir”, sözünü hocası ve şeyhi olan Reşid Ahmed Gengûhî'den edindiği notlar çerçevesinde şöyle izah etmiştir: Bu şekilde bir senedle gelen rivayeti hadisçiler eleştirmiş ve Zührî'nin bu konuda vehim yaptığını öne sürmüşlerdir. Çünkü Allah Resûlünün parmağından attığı bir yüzük vardır. Ama bu yüzük gümüş yüzük değil altın yüzüğüdür. Gümüş yüzüğü hayatının sonuna kadar parmağına takmıştır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd'un dediği gibi vehim Hammâm'dan değil Zührî'den kaynaklanmaktadır. (Sehârennpûrî, 2006, I, 311-312).

Sonuç

Halîl Ahmed es-Sehârenpûrî, asrının en seçkin âlimlerden biridir. Hayatı boyunca ilim, din, marifet, irşad uğruna çalışmıştır. Dersler vermiş, kitaplar yazmış ve dini müdafaa, sünneti ihya, bid'atleri yok etmek için çok çaba sarfetmiştir. Allah için kınayanın kınamasından korkmamıştır. Şerhine çoğu musannifin âdeti üzere, “Sünen'in hazinelerinin kilitlerini açan ve şifrelerinin zorluklarını kolaylaştıran muhtasar ama aynı zamanda cami bir şerh yazmayı planladım” diyerek şerhin girişine ilmi ve aynı zamanda faydalı bir mukaddime ile şerhe başlamıştır. Mukaddime de kendilerinden gerek yazılı gerekse sözlü olarak hadis aldığı hocalarının ismini, şerhi yazma gerekçesini, şerhte izlediği yolu ve şerhini hangi kaynaklardan yararlanarak yazdığını açıkladığı bir mukaddimeyle devam etmiştir. Ebû Dâvûd'un Sünen'i yazarken ana nüsha olarak kullandığı nüshanın yanında diğer altı nüshasından, Sünen'in şerhlerinden biri olan Çâyetü'l-maksud ve Avnü'l-ma'bud'un yazarlarından istifadeyle herhangi bir bilgi alıp şerhine dâhil etmediğinden ve Sünen'in rivayetlerin özelliklerinden bahsetmiştir. Mukaddime, Ebu Dâvud'un çok kısa sayılabilecek terceme-i hali ve rivayet kitap türleri terminolojisinin kısa bir tanımı ile sona ermiştir. Asrının seçkin hadis imamlarından Mevlana Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî, bu şerh için “Ebu Davud'un Sünen'i Kütüb-i Sitt'e'nin üçüncü kitabıdır. Eskiden ve günümüzde hadislerinin derecesinin ve rütbesinin yüceliği aşikârdır. Ancak şu ana kadar onun tam ve eksiksiz şerhini yazan, kafi derecede müşkilini çözen çıkmamıştır. Ancak Halîl Ahmed Sehârenpûrî, Sünen'i etraflıca ele alıp hakkını vererek bu işi başarmıştır. Kapalı hadis metinlerini ve musannifin sözlerini açığa çıkarmış, yorumu zor yerleri kolaylaştırmıştır. Ravilerin hal tercümelerini tam olarak düzene koymuş ve hadislerden Hanefiler lehine fikhî sonuçlar çıkarmıştır. Eser kalpleri mutmain eden bir şerh olmuştur. Şerh Allah katında onun bir emaneti, insanların sorumluluğunda bir hediye ve âlimlere de faydalanılması gereken bir kazançtır.

KAYNAKÇA

- A'zamî, Muhammed Mustafa (1992). Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 6, ss. 368-372). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akpınar, Ali (2011). Tefsîrül-Celâleyn. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 40, ss. 294-295). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyol, Aşur - ul Haq, İnam (2018). XX. Yüzyıl Hint Yarımadasının En Önemli Hadis Âlimlerinden Halîl Ahmed Sehârenpûrî: Hayatı ve İlmî Çalışmaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 11/61, s. 1107-1120.
- Altıkulaç, Tayyar (2013). Zehebî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 44, ss. 180-188). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Apaydın, H. Yunus (2000). İ'lâmü'l-muvakkîn. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 22, ss. 73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Avci, Casim (2013). Yâkût el-Hamevî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 43, ss. 290). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aybakan, Bilal (2010). Sübkî, Tâceddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 38, ss. 12). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aybakan, Bilal (2010). Şâfiî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 38, ss. 223-233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aycan, İrfan (1993). Dahlân, Ahmed b. Zeynî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 43, ss. 290). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydınlı, Abdullah (1993). Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 8, ss. 494, 495). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydınlı, Abdullah (2000). İbnü's-Sünnî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 21, ss. 213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa (ts.). *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-ârabîi.
- Baltacı, Ahmet (1999). İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 20, ss. 488-491). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bardakoğlu, Ali (1999). İbn Rüşd. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 20, ss. 254). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baş, Erdoğan (2007). Nevevî, Muhammed b. Ömer. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 33, ss. 49, 50). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Baçoğlu, Tuncay (2013). Zürcânî, Muhammed b. Abdülbâki. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 44, ss. 580). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bernî, Muhammed Âşık İlahî (1408). *el- 'Anâkidü'l-gâliyye mine'l-esâmîdî'l- 'âliye*. Karacı.
- Buhârî, Muhammed Akber Şâh (2006). *Peçâs Celîlü'l-Kadr Ulemâ Peçâs Celîlü'l-Kader Ulemâ*. Lahor: el-Mîzân.
- Buhârî, Muhammed Ekber Şâh (ts.). *Ekâbir-i 'Ulemâ-i Diyûbend*. Lahor: İdâre-i İslâmiyyât.
- Canan, İbrahim (1994). el-Edebü'l-Müfred. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 10, ss. 411-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Câsim, Leys Suûd (1999). İbn Abdülber en-Nemerî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 19, ss. 269-272). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cebeci, Lütfullah (2003). Mefâtihu'l-gayb. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 28, ss. 348-350). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cerrahoğlu, İsmail (1993). Câmîu'l-beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 7, ss. 105-107). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfi (1993). Dârekutnî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 8, ss. 488-490). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakan, İsmail Lütfi (1993). el-Câmîu's-Sahîh. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 7, ss. 129-132). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan (2006). el-Müdevvenetü'l-Kübrâ. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 31, ss. 471). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan (2008). Sahnûn. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 35, ss. 534). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çeker, Orhan (1993). Civen. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 8, ss. 35). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Yüksel (2017). Seyyid, Şerif Cürcânî'nin Dilciliği ve Dilciliğine Yöneltilen Tenkitler ve Tahlili. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 10, 143-153.
- Çiçekler, Mustafa (2008). Sa'dî Şîrâzî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 35, ss. 405-407). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Daudî, Khalid Zafarullah, Birişik, Abdulhamit (2002). Keşmîrî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 25, ss. 327-329). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (1992). *es-Sünen*. Nşr. Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Edrevî, Mevlana Esîr Sâhib (1997). *Mevlana Reşîd Ahmed Gangûhî Hayat or Kârânâme*. Diyûbend: Şeyhu'l-Hind Akademi.
- Efendioğlu, Mehmet (2009). Sem'ânî. *İslam Ansiklopedisi*. (c. 36, ss. 461). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Efendioğlu, Mehmet (2013). Zâdü'l-Meâd. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 44, ss. 63-64). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Elmalî, Hüseyin (1995). Feyyûmî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 12, ss. 516). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erbay, Celal (1993). el-Cevâhîrû'l-Mudîyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 7, ss. 434). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, Mehmet (2010). Şah Veliyullah. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 38, ss. 260-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erul, Bünyamin (2012). Üsdü'l-gâbe. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 42, ss. 363). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, Mustafa (1995). Ensâb. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 11, ss. 245). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, Mustafa (1999). İbn Hişâm. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 20, ss. 72). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, Mustafa (1999). İbn Sa'd. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 20, ss. 295). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, Mustafa (2010). Taberî, Muhammed b. Cerîr. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 39, ss. 314). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gazalî, Muhammed (1996). Gengûhî, Reşîd Ahmed. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 14, ss. 24-25). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gazalî, Muhammed (1996). Gengûhî, Reşîd Ahmed. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 14, ss. 24-25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gazzî, Takiyyüddîn b. Abdülkâdir et-Temîmî ed-Dârî (1989). *et-Tabakâü'l-seniyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye* (Thk. Abdülfettâ Muhammed el-Hulv). C. 1-4, Riyad. 3 147.
- Gümüş, Sadreddin (2007). Radî el-Esterâbâdî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 34, ss. 387). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hakkânî, Abdulkayyûm (2006). *Cemâl-i Enver*. Noşehre: el-Kâsım Akademi.
- Halîfât, Sahbân (2006). el-Muḥaṣṣaṣ. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 31, ss. 18). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Has, Şükrü Selim (1997). Halebî, İbrâhim b. Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 15, ss. 231-232). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Has, Şükrü Selim (2006). Mülteka'l-Ebhur. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 31, ss. 549-552). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hasenî, Abdülhâyy b. Fahriddîn b. Abdîl'alî (1999). *Nüzhetü'l-havâtir ve behçetü'l-meşâmi' ve'n-nevâzir*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Hatiboğlu, İbrahim (2003). Leknevî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 27, ss. 133-136). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hatiboğlu, İbrahim (2004). Mesâbihü's-Sünne. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 29, ss. 258-260). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hatiboğlu, İbrahim (2006). Müstedrek. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 32, ss. 133-134). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hatiboğlu, İbrahim (2012). Übbî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 42, ss. 271). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hazrecî, Ahmed b. Abdillâh b. Ebî'l-hâyr b. Abdül'âlim el-Hazrecî el-Enşârî (1301). *Hulûşâtu tehzîbi'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. Mısır: Maḥba'atü'l-kübra.
- İbiş, Yusuf (1979). *Reḥâlâtü Muhammed Reşîd Rıza*. Beyrut: el-Müessetü'l-'arabiyyetü lî'd-dirâsâti ve'n-neşr.
- İltaş, Davut (2010). Tahâvî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 39, ss. 385-388). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kallek, Cengiz (1998). el-Hidâye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 17, ss. 471-473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kallek, Cengiz (1999). İbn Hacer el-Heytemî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 19, ss. 531). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2007). Nizâmî-i Gencevî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 17, ss. 183-185. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kândehevî, Muhammed Zekeriyâ (ts.). *Âp Bittî*. Kârâçî: Mektebe-i Ömer Farûk.
- Kândehevî, Nûru'l-Hasen (2009). *Ustâzü'l-kul Hazret Mevlânâ Memlûkü'l-Âli Nânevevî*. Kândehele: Muftî İlahî Bahş Akademi.
- Kandemir, M. Yaşar (1992). Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 6, ss. 58-61). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1993). el-Câmîu's-Sahîh. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 7, ss. 124-129). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1993). el-Câmîu's-Sahîh. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 7, ss. 114-123). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1994). Dimnâfî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 9, ss. 308-309). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1994). Ebû Dâvûd es-Sicistânî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 10, ss. 119-121). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1999). İrakî, Zeynüddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 19, ss. 118-121). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1999). İbn Hacer el-Askalânî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 19, ss. 514-531). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1999). İbn Mâce. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 20, ss. 161-162). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (2000). İbnü'l-Kayserânî. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 21, ss. 110). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (2006). el-Muvatta'. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 31, ss. 416-418). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (2006). el-Müsned. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (c. 32, ss. 104-105). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kandemir, M. Yaşar (2006). Müslim b. Haccâc. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 32, ss. 93-94). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (2006). Nesâî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 32, ss. 563-565). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (2007). Nevevî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 33, ss. 45-49). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, Hayri (2010). Şa'rânî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 38, ss. 347). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karacabey, Salih (1997). Hattâbî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 16, ss. 489-491). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karahan, Abdullah (2003). Mecmau'z-Zevâid. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 28, ss. 263-264). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karlığa, H. Bekir (1996). Gazzâlî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 13, ss. 519). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Eyyüp Said, (2003). el-Mebsût. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 28, ss. 214-216). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Eyyüp Said, (2006). el-Muhtasar. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 31, ss. 71). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Kaya, Eyyüp Said, Okuyucu, Nail (2010). Şevkânî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 39, ss. 22-28). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kehhâle, Ömer Rıza (1993). *Mu'cemu'l-müellifin terâcîmi musannefi'l-küttübi'l-Arabîyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî (1982). *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-me'âcim ve'l-meşâhât ve'l-müsellesât*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- Kılıç, Hulusi (2000). İbnü'l-Hâcib. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 21, ss. 56-57). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Hulusi (2001). el-Kâfiye. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 24, ss. 154). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Hulusi (2001). el-Kâmüsü'l-Muhî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 24, ss. 287). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Hulusi (2003). Lisânü'l-'Arab. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 27, ss. 195). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, Hulusi (2007). Kafiye. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 24, ss. 153-154). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koca, Ferhat (2000). İbnü'l-Hümâm. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 21, ss. 88). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koca, Ferhat (2001). Kâsânî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 24, ss. 531). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koca, Suat (2012). İbn Melek'ün Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki şerh yöntemi ve eserin hadis şerh literatüründeki yeri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 80, c.1, s. 1-34.
- Koçak, Muhsin (1994). Ebü Şüçâ' el-İsfahânî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 10, ss. 235-236). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçkuzu, Ali Osman (1991). Aynî, Bedreddin. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 4, ss. 271-272). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçkuzu, Ali Osman (1992). Bulûğu'l-Merâm. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 6, ss. 412-413). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçkuzu, Ali Osman (2000). İbnü'l-Esir, Mecdüddin. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 21, ss. 28). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koçyiğit, Talât (1988). Abdülganî el-Ezdi. *İslam Ansiklopedisi*. (c. 1, ss. 205). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, Saffet (1995). Erdebîlî, Yûsuf b. İbrahim. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 11, ss. 279-280). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mer'âşî, Yusuf (1427/2006). *Nesru'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâi'l-kârni-r-râbi' 'aşere*. Beyrut: Daru'l-m'arife.
- Mîretî, Muhammed Âşık İllâhî (tarihsiz). Tezkiratü'r-Reşid. Sadhûre: Bilalî Siftim.
- Mîretî, Muhammed Âşık İllâhî (tarihsiz). Tezkiretü'l-Halîl. Kârâçî: Mektebetü'ş-Şeyh.
- Nedvî, Ebü'l-Hasen 'Alî el-Hasenî, (1990). *Şahsiyyât ve Küttüb*. Dimeşk: Dâru'l-kalem.
- Nedvî, Ebü'l-Hasen Ali, (2003). *Hazret Şeyhu'l-Hadis Mevlana Muhammed Zekerîyye Kândehevî*. Leknev: Mektebe-i İslâm.
- Nedvî, Muhammed eş-Şânî el-Hasenî el-Mezâhirî (ts). *Hayât-i Halîl*, Leknev: Mektebe-i İslâm.
- Nizâmî, K. A. (1995). Fettenî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 12, ss. 486). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okumuş, Ömer (1993). Câmî, Abdurrahman. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 7, ss. 96). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim (1994). Diyarbekrî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 9, ss. 473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim (1999). İbn Hallikân. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 20, ss. 18). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim (2000). İbnü'l-Esir, İzzeddin. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 21, ss. 26). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, Ahmet (1997). Haskefî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 16, ss. 387-388). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, Ahmet (2002). Kureşî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 26, ss. 442). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, Ahmet (2011). Tebrîzî, Hatîb. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 40, ss. 223-224). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkan, Halit (2010). Süyûtî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 38, ss. 188-198). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkan, Halit (2011). Tayâlisî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 40, ss. 188-189). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özşenel, Mehmet (2001). Kandehevî, Muhammed Zekerîyya. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 26, ss. 299). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özşenel, Mehmet (2006). Mübârekpûrî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 31, ss. 428-429). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özşenel, Mehmet (2009). Sehârenpûrî, Halîl Ahmed. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 36, ss. 311). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özşenel, Mehmet (2009). Sîndî, Muhammed b. Abdülhâdî. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 37, ss. 245-246). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özşenel, Mehmet 2001. Kandehevî, Muhammed Zekerîyyâ. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 26, ss. 298-299). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Polat, Salahattin (2000). İbnü't-Türkmânî, Alâeddin. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 21, ss. 234-235). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sadgrove, Philip Charles (2010). Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 39, ss. 438-439). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sehârenpûrî, Halîl Ahmed (1987). *Berâhin-i Kâtî'a alâ zalâmi'l-Envâri's-sâtî'a*. Kârâçî.
- Sehârenpûrî, Halîl Ahmed (2006). *Bezlü'l-mechûd fi Halli Sünen-i Ebü Dâvûd*. I-XIV, Thk. Muhammed Zekerîyya b. Yahya el-Kandehevî. Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye.
- Sifîl, Ebubekir (2013). Zeylî, Abdullah b. Yûsuf. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 44, ss. 352-354). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şenel, Abdülkadir (2001). Kastallânî, Ahmed B. Muhammed. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 24, ss. 583-584). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taş, Aydın (2010). Şeybânî, Muhammed b. Hasan. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 39, ss. 38-42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topaloğlu, Nuri (1994). Dûlâbî, Ebu Bişr. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 9, ss. 551). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzunpostalcı, Mustafa (1994). Ebü Hanîfe. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 10, ss. 131-138). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaman, Ahmet (2002). Kenzû'd-Dekâik. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 25, ss. 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yardımlı, Ali (1999). İbn Ebü Şeybe, Ebü Bekir. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 19, ss. 442-443). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yardımlı, Ali (2001). el-İstîâb. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 23, ss. 315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil (2005). Mînhâcû't-Tâlibîn. TDV İslam Ansiklopedisi. (c. 30, ss. 111-112). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Zehebî, Şemsüddin (1998). *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrût: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye.
- Ziriklî, Hayreddin (1997). *el-Âlâm*. Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-melâyîn.